

*Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot
ja esteetön ympäristö*

Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus

ISSN 1236-116X
ISBN 952-00-1323-7

TAITTO: AT-JULKAISUTOIMISTO OY
PAINO: EDITA PRIMA OYJ, HELSINKI 2003

TIIVISTELMÄ

Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Helsinki 2003. 60 s. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen oppaana, ISSN 1236-116X; 2003:4.) ISBN 952-00-1323-7

Valtakunnallinen suositus vammaisten ihmisten asumispalveluista on osa Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelman 2000 – 2003 (TATO) kohdan 53 mukaista laatusuosituksen laadintaa. Suosituksen tavoitteena on tukea kuntia vammaisten henkilöiden asumisen ja asumispalvelujen kehittämisessä. Vammaisuus on laaja käsite, jolla tässä julkaisussa käsitetään tilannetta, jossa ihmisen kyky toimia on rajoittunut vamman tai sairauden johdosta. Vammaisuutta ei nähdä diagnoosipohjaisena tai ikään liittyvänä kysymyksenä. Asuminen ymmärretään ihmisten elämän yhdeksi perusasiaksi.

Perustuslain mukainen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat suosituksen perustana. Asiakaslähtöisyys ja asumisen monimuotoisuus ovat olleet myös suosituksen lähtökohtina. Suositus on valmisteltu laajassa työskentelyprosessissa yhteistyössä käyttäjien, palveluiden tuottajien, järjestöjen, kuntien, lääninhallitusten, Suomen Kuntaliiton, ympäristöministeriön ja sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen edustajien kanssa. Suositustyön valmistelun on toteuttanut Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes).

Kuntien johto, johtavat viranhaltijat ja luottamushenkilöt voivat käyttää suositusta päätöksenteon ja käytännön toteutuksen apuna. Suosituksen sisältö koostuu viidestä osasta, joiden otsikot ovat:

- *Vammaisten ihmisten asumisen tarpeet mukaan kuntasuunnitelmaan*
- *Rakennettu ympäristö esteettömäksi ja toimivaksi*
- *Riittävästi esteettömiä ja toimivia asuntoja*
- *Yleiset palvelut kaikkien saavutettaviksi*
- *Yksilöllisillä palveluilla yhdenvertaisuuteen*

Kunkin osan alussa ovat tavoitteet eli suositusosa, jonka jälkeen on kuvattu keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Viimeisessä luvussa on paneuduttu arviointiin ja seurantaan. Liitteet sisältävät oheisaineistoa suosituksen tueksi.

Asiasanat: asuminen, asumispalvelut, laatu, palvelut, suositukset, vammaiset

SUMMARY

Individualised services, functional accommodation and accessible environment – A quality recommendation for housing services for people with disabilities. Helsinki 2003 60 p. (Handbooks of the Ministry of Social Affairs and Health, ISSN 1236-116X; 2003:4.) ISBN 952-00-1323-7)

The national recommendation for housing services for people with disabilities was drafted in accordance with the recommended measure No. 53 of the Target and Action Plan for Social Welfare and Health Care for the period 2000–2003. The aim of the recommendation is to support municipalities in their efforts to improve the quality of accommodation and housing services for people with disabilities. In this publication the broad concept of disability is used to refer to a situation in which a person's functional capacity has been reduced by an impairment or illness. Disability is not seen as a matter of diagnosis or age. Housing in turn is understood as one of the cornerstones of people's life.

The recommendation is based on the principle of equality as defined in the Constitution of Finland. Other points of departure include client-orientation and diversity of housing types. The recommendation was drawn up in broad collaboration with users, service providers, organisations, municipalities, State Provincial Offices, the Association of Finnish Local and Regional Authorities, the Ministry of Environment and the Ministry of Social Affairs and Health. The National Research and Development Centre for Welfare and Health (STAKES) was in charge of preparatory work for the recommendation.

The recommendation can be used by municipal leaders, senior officials and elected officials as a tool for decision-making and implementation. It consists of the following five chapters:

- *Housing needs of disabled people to be included in municipal planning*
- *Built environment to be made accessible and functional*
- *Adequate supply of accessible and functional housing*
- *Public services accessible for all*
- *Individualised services for greater equality*

Each section begins with a presentation of objectives, that is, the recommendations, followed by a description of the ways in which these objectives can be achieved. In the last chapter the focus is on assessment and monitoring. The annexes contain further material in support of the recommendation.

Keywords: accessibility, disability, functionality, housing, services, housing services, quality.

ESIPUHE

Tämä julkaisu on Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelman 2000–2003 (TATO) kohdan 53 mukainen vammaisten asumispalveluiden laatusuositus. Asiakaslähtöisyys, oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuuden toteutuminen ovat suosituksen lähtökohtia. Myös valmistelutyö on tehty näiden periaatteiden mukaisesti. Avoimuutta on toteutettu seminaareissa, työskentelytilaisuuksissa ja tiedotuksella. Suosituksen valmisteluun ovat osallistuneet asiakkaiden ja käyttäjien lisäksi muun muassa Suomen Kuntaliitto, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, ympäristöministeriö, lääninhallitukset, kuntia, järjestöjä, rakennuttajia ja palveluyrityksiä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes) on vastannut valmisteluprosessista käytännössä.

Suositus on tarkoitettu ensisijaisesti kuntien johdon, johtavien viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden käyttöön. Suosituksen tavoitteena on antaa välineitä, näkemyksiä ja suuntaviivoja päätöksenteon tueksi. Suosituksen toivotaan tukevan myös palveluja toteuttavan henkilöstön toimintaa. Koska palveluiden ja ympäristön kehittäminen on myös jokaisen kuntalaisen asia, antaa suositus tähänkin tukea.

Suositus on kuvaus tavoitetilasta vammaisten ihmisten asumisen ja sitä tukevien palveluiden osalta. Suositus ei keskity minkään yksittäisen vammaisryhmän ongelmiin tai tiettyyn ikäkauteen, vaan pyrkii kuvaamaan yleisesti niin päätöksenteon, rakentamisen kuin palveluiden osalta vammaisten ihmisten asumista tukevia toimivia käytäntöjä.

Suositus ei ole kuntia sitova normi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja Suomen Kuntaliitto toivovat kuitenkin, että kunnat voisivat käyttää suositusta palvelujen järjestämistä koskevien suunnitelmiansa laatimisessa sekä laatutyön kehittämisessä omien olosuhteidensa edellyttämällä tavalla. Kunnan asukkaiden yhdenvertaisuuden ja perusoikeuksien turvaaminen edellyttää vammaisten ihmisten omien mielipiteiden ja yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista, toimivaa poikkihallinnollista yhteistyötä sekä riittäviä voimavaroja.

Toimivat ja riittävät palvelut sekä asuntojen ja rakennetun ympäristön esteettömyys ja saavutettavuus ovat elämänlaadun perusta. Kun vammaisten ihmisten erityistarpeet otetaan huomioon kunnan palveluita ja ympäristöä suunniteltaessa ja toteutettaessa, siitä hyötyy myös ikääntyvä väestö ja viime kädessä kaikki kuntalaiset. Hyvinvoiva yhteisö on kaikkien yhteisö.

Helsinki, toukokuu 2003

Liisa Hyssälä
peruspalveluministeri

Risto Parjanne
toimitusjohtaja, Suomen Kuntaliitto

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
SUMMARY	4
ESIPUHE	5
LUKIJALLE	7
1. VAMMAISTEN IHMISTEN ASUMISEN TARPEET MUKAAN KUNTASUUNNITELMAAN	14
Näkökulmia johtamiseen ja strategiasuunnitteluun	15
2. RAKENNETTU YMPÄRISTÖ ESTEETTÖMÄKSI JA TOIMIVAKSI	17
Näkökulmia esteettömän ja toimivan ympäristön toteuttamiseksi	18
3. RIITTÄVÄSTI ESTEETTÖMIÄ JA TOIMIVIA ASUNTOJA	20
Näkökulmia asuntoihin ja asumiseen	21
4. YLEISET PALVELUT KAIKKIEN SAAVUTETTAVIKSI	25
Näkökulmia yleisiin palveluihin	26
5. YKSILÖLLISILLÄ PALVELUILLA YHDENVERTAISUUTEEN	28
Näkökulmia ja toimenpiteitä yksilöllisten, joustavien ja oikeudenmukaisten palveluiden toteuttamiseksi	29
6. ARVIOINTI JA SEURANTA KEHITTÄMISEN VÄLINEINÄ	36
6.1. Arvioinnin perusteet ja keinot	37
6.2. Kaavoitus ja ympäristö	37
6.3. Asuminen	38
6.4. Palvelut	39
6.5. Arviointi eri tasoilla ja kokonaisuutena	39
LIITTEET	41

”Ihmisen, sopivien tukitoimien ja oman yritteliäisyyden lisäksi vammaiset tarvitsevat toimivan fyysisen ja toiminnallisen elinympäristön suoriutuakseen yhteiskunnan heille asettamista velvollisuuksista ja saavuttaakseen sen lupaamat oikeudet.”¹

LUKIJALLE

Suosituksen taustaa ja näkökulmia

Tämä julkaisu on vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus. Laatua ja sen toteutumista tarkastellaan tässä suosituksessa sekä yhteiskunnan että yksittäisen ihmisen näkökulmasta. Asumisessa ja sitä mahdollistavissa palveluissa on viime kädessä kyse yksittäisen toimintarajoitteen asukkaan turvallisuudesta, yksityisyydestä, elämänlaadusta ja yhdenvertaisista mahdollisuuksista elää ja toimia yhteiskunnassa muiden kansalaisten tavoin. Asumisen perustilanteisiin vaikuttavat kuitenkin monet taustalla olevat tekijät kuten lainsäädäntö, talous, yhteiskunnallinen päätöksenteko, rakentaminen ym.

Suositusta valmisteltaessa asumista ja siihen liittyviä erilaisia palveluita on pyritty tarkastelemaan laajasti vammaisten ihmisten näkökulmasta ja eri tahojen esille tuomien ongelmien pohjalta. Valmistelutyön perusrunkona on ollut asumispalveluiden prosessiin² perustuvat aihekohtaiset ryhmät ja asioiden yhteinen työstäminen kuulemistilaisuuksissa, seminaareissa ja pienryhmissä kevään ja kesän 2002 aikana.

Miksi tarvitaan vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus?

Yhdenvertaisuusperiaate ja syrjintäkielto ovat oikeusjärjestyksemme keskeisimpiä periaatteita. Tavoitteena on, että asiakkaiden ja kuntalaisten kohtelu olisi myös käytännössä tasa-arvoista. Yhdenvertaisuusperiaate ja syrjintäkielto edellyttävät, että samanlaisissa tilanteissa ihmisiä kohdellaan samalla tavalla.³ Vuonna 2000 eduskunnan sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta kiinnitti lausunnossaan⁴ huomiota puutteisiin ja epäkohtiin vammaispalve-

1 S. Loijas. Rakas rämä elämä. Vammaisten nuorten elämänhallinta ja elämäntilanne. Stakes raportteja. 1994/155.

2 Ks. Liite 2 Asumisen ja siihen liittyvien palveluiden tapahtumaketju.

3 Sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnan oppaia 2001:11: Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet. Ks. sivut 25 ja 26.

4 Sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnan lausunto 9/2000 vp. StVL 9/2000 vp – MinS 4/2000 vp.

lujen toimeenpanossa. Valiokunnan näkemyksen mukaan lain henki ei aina toteudu, vaan muun muassa epäselvyydet käytännön toteutuksissa ja tiedon puute aiheuttavat vammaisten kuntalaisten eriarvoisuutta. Samaan asiaan on kiinnitetty huomioita myös vuonna 1997 vammaistyöryhmä '96:n muistiossa.⁵

Järjestelmien ja palveluiden tulee turvata ihmisarvoisen elämän edellytykset.⁶ Ympäristö, järjestelmät ja palvelut ovat ihmisiä varten. Erityisesti yleiseen käyttöön tarkoitettujen tilojen ja palveluiden tulee olla kaikkien saavutettavissa ja käytettävissä. Tämän vuoksi suositus etenee yleisestä erityiseen päättyen lopussa yksilöllisten palveluiden ja tukitoimien järjestämiseen. Sekä yleisten että yksilöllisten palveluiden sujuvuus ja käyttäjälähtöisyys yhdessä toimivan ympäristön kanssa luovat mahdollisuuksien hyvälle asumiselle ja ehkäisevät syrjäytymistä.

Tasa-arvon edellytys on, että asuinpaikkakunnasta riippumatta kukin saa tarvitsemansa palvelut. Kuntien välillä on eroja sekä ympäristön että palveluiden toimivuudessa. Myös kuntien sisällä vammaisten asumispalveluiden toteutuksessa voi olla laatueroja eri asiakasryhmien välillä. Paikallisten olosuhteiden huomioon ottaminen on perusteltua, mutta laatuerot eivät saisi kuitenkaan olla perusteettomia tai muodostua kohtuuttoman suuriksi.

Vammaisten ihmisten asumispalveluissa on kyse perusoikeuksista⁷ ja samalla oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Oikeudenmukaisuuden toteutuminen on riippuvainen sekä normeista että käytännöstä.⁸

Sosiaali- ja terveydenhuollon käytäntöihin liittyviin kysymyksiin ja haasteisiin on pyritty viime vuosina vastaamaan laadunhallintatyöllä ja laatusuosituksilla. Laatusuosituksia on annettu sekä yleisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoa että sen eri osa-alueita varten. Suosituksen tavoitteena on antaa yleistä tukea ja suuntaviivoja vammaisten henkilöiden asumispalveluiden kehittämiseksi. Suositukset täydentävät lainsäädäntöä kuvaamalla suositeltavaa käytäntöä.

5 Sosiaali- ja terveysministeriö (1997). Vammaistyöryhmä '96:n muistio. Työryhmämuistioita 1997:6.

6 Suomen perustuslaki 19.1: Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Ks. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaata 2001:11, Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet, s. 17.

7 Suomen perustuslaki: 6.1 ja 2 §: Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. 7.1 §: Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. 22 §: Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

8 H. T. Klami: Oikeudenmukaisuus = normit + käytäntö. Teoksen Johdatus Suomen oikeusjärjestelmään luvussa 1. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1990.

Keitä ovat vammaiset ihmiset?

Vammaiset ihmiset ovat ennen kaikkia yksilöitä. On arvioitu, että Suomessa on noin 250 000 henkilöllä merkittävä vamma tai toimintavajavuus eli noin viidellä prosentilla väestöstä. Vaikeavammaisia ihmisiä on alle prosenti⁹ väestöstä eli noin 50 000 henkilöä. Vammansa vuoksi asumisen tueksi runsaasti palveluita tarvitsevia arvioidaan olevan 20 000 – 40 000 henkilöä eli noin 0,4 – 0,8 prosenttia väestöstä.¹⁰ Heidän tarvitsemiensa palveluiden vaikutukset kansantalouteen eivät ole suuret, vaikkakin yksittäisen kunnan taloudessa asia voi olla toisin. Vammaisten ihmisten asumisen mahdollistavat riittävät ja sujuvat palvelut ja tukitoimet ovat jokaiselle käyttäjälle ja hänen läheisilleen erittäin merkittäviä.

- **VAMMAINEN** ja **TOIMINTARAJOITTEINEN** ihminen tarkoittaa suosituksessa kaikkia niitä ihmisiä, joiden kyky toimia on rajoittunut vamman tai sairauden vuoksi ikään katsomatta. Suositus koskee eri-ikäisten ihmisten palveluja, mutta eri ikäryhmissä yhdenvertaisuuden turvaamiseksi tarvitaan erilaisia palveluja ja tukitoimia. Vammaisuutta ei käsitetä yksinomaan jonkin yksittäisen ryhmän nimikkeeksi. Vammaisuutta ei myöskään nähdä diagnoosipohjaisena määritelmänä. Vammaisuus tai toimintarajoitteisuus ilmenee suhteessa johonkin toimintaan ja ympäristöön. **VAIKEA-VAMMAISUUS** on käsite, jonka sisältö määrittyy suhteessa vammaisen ihmisen elämäntilanteeseen ja ympäristöön ja merkitsee runsasta avun, palveluiden tai tukitoimien tarvetta.^{11 12}
- Tässä suosituksessa **ITSENÄISEN SUORIUTUMISEN** nähdään toteutuvan omatoimisena tekemisenä ja/tai kykyinä itse määritellä ja ohjata tahtomiaan asioita. Ihminen voi suoriutua asioista itsenäisesti palveluiden ja tuen avulla silloin, kun hänen tahtonsa ja näkemyksensä ohjaavat toimintaa.
- **OMATOIMISUUDELLA** tarkoitetaan suosituksessa henkilön itsensä toteuttamaa tekemistä.

9 Ks. STM:n julkaisu 1999: Itsenäinen selviytyminen – vammaispolitiikan haasteet.

10 Ks. Liite 4. Vammaisten ihmisten asuminen ja palvelut tilastojen perusteella.

11 Liite 4. Vammaisten ihmisten asuminen ja palvelut tilastojen perusteella.

12 Liite 3. Vammaisten ihmisten asumispalveluja koskeva lainsäädäntö.

Asumispalvelut – mitä ne ovat?

Yhteiskunta, jossa vammaisilla ihmisillä on mahdollisuus yhdenvertaisesti toimia, on yhteiskunta, joka antaa mahdollisuuden kaikille ikään, sukupuoleen tai toimintakykyyn katsomatta. Asuminen ja asumiseen liittyvät palvelut ovat osa hyvinvointivaltion perustaa.

- ASUMISPALVELU-käsitteen sisältö on laaja. Sosiaalihuoltolain 22 §:n määritelmän mukaan asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä. Asumispalveluja annetaan lain 23 §:n nojalla henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä. Käytännössä asumispalveluiden sisältö on viime vuosina monipuolistunut. Tässä suosituksessa asumispalveluilla tarkoitetaan erilaisia tuki- ja palvelutoimintoja, jotka mahdollistavat vammaisen henkilön asumisen.
- PALVELUASUMISEN käsitettä käytetään vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa laissa (759/1987). Lain 8 §:n perusteella kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle muun muassa palveluasuminen, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Palveluasumiseen kuuluvat vastaavan asetuksen 10 §:n nojalla asunto sekä asumiseen liittyvät palvelut, jotka ovat välttämättömiä asukkaan jokapäiväiselle suoriutumiselle. Näitä palveluja voivat olla avustaminen asumiseen liittyvissä toiminnoissa kuten liikkumisessa, pukeutumisessa, henkilökohtaisessa hygieniassa, ruokataloudessa ja asunnon siivouksessa sekä ne palvelut, joita tarvitaan asukkaan terveyden, kuntoutuksen ja viihtyvyyden edistämiseksi. Palveluasuminen voidaan käytännössä järjestää yksittäisessä asunnossa, palveluasumisryhmässä, palvelutalossa tai muussa asumisyksikössä. Oleellista palveluasumisessa on, että henkilöllä on toimiva asunto, jossa asuessaan hänellä on asukkaan oikeudet ja velvollisuudet ja että hän saa asumisen tueksi riittävästi palveluja ja tukea.
- ASUMINEN on monimuotoista toimintaa, joka lähestyy käsitteenä elämisen käsitettä. Seuraava oleva kuvio kuvaa asumistoimintojen moninaisuutta.

NUKKUMINEN, LEPÄILY, SEKSUAALINEN ELÄMÄ	IHMISTEN HOITO JA HUOLENPITO (ESIM. LAPSET)	VARSINAINEN KOTITALOUSTYÖ: RUOKATALOUS, VAATEHUOLTO, KODINHOITO, PIKKU REMONTIT	
HENKILÖKOHTAINEN HYGIENIA JA TERVEYDENHOITO	ASUNTO YHTEISTILAT LÄHIYMPÄRISTÖ	ATERIOINTI ARKI / JUHLA	KUNTOUTUS SAIRAANHOITO
TYÖ	OLESKELU KOTONA, OMISSA OLOISSA OLEMINEN	HARRASTUKSET VAPAA-AIKA	

Kuvio mukailtu: Opastavaa aineistoa Suomen rakentamismääräyskokoelman osaan g 1. Ympäristöministeriö 1995, s. 47.

- **ASUNNOKSI** ymmärretään tässä suosituksessa tila, jossa on mahdollista elää ja tehdä erilaisia päivittäisiä toimintoja eli asua ja toteuttaa asumisen perustoimintoja. Asunto on enemmän kuin yksittäinen asuinhuone. Asunnon tulee tarjota mahdollisuus yksityiselämän suojaan ja kotirauhaan.¹³ Asunnosta on voitava päästä mahdollisimman itsenäisesti asuinrakennuksen yhteistiloihin ja ympäristöön.
- **PALVELUT** jaetaan tässä suosituksessa yleisiin eli kaikille tarkoitettuihin palveluihin ja yksilöllisesti suunniteltuihin ja toteutettuihin palveluihin. Palveluiden käyttäjän näkökulmasta oleellista on yleisten ja yksilöllisten palveluiden riittävyys, palvelukokonaisuuden saumattomuus ja asiakaslähtöisyys.

Yleisesti palvelut on tarkoitettu kaikkien käytettäväksi. Yleisiä palveluita tuotetaan sekä julkisin varoin että yksityisesti. Esimerkkejä julkisista palveluista ovat joukkoliikenne ja perusopetus. Yksityisiä palveluita ovat esimerkiksi kaudat, ravintolat ja kampaamot.

¹³ Suomen perustuslaki 10 §, 1 momentti: Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla.

Yksilöllisillä palveluilla tarkoitetaan tässä julkaisussa sellaisia palveluita, jotka vastaavat yksilölliseen tarpeeseen ja jotka on tarkoituksenmukaista toteuttaa räätälöidysti. Useimmat vammaisten ihmisten asumista mahdollistavista ja tukevista palveluista on kunnan järjestämistä vastuun piirissä eli kunnan edustaja on sosiaalihuollon toteuttaja. Palveluiden tuottajalla tarkoitetaan tässä suosituksessa niitä tahoja, jotka käytännössä toteuttavat itse palvelutapahtuman. Palveluiden tuottajat voivat olla sekä yksityisiä että kunnan palveluorganisaatioita.

- ESTEETTÖMYYS- ja SAAVUTETTAVUUS-käsitteet liittyvät sekä rakennettuun ympäristöön että palveluihin. Tässä suosituksessa näillä sanoilla tarkoitetaan ympäristön ja palveluiden toteuttamista siten, että jokainen yksilö iästä, sukupuolesta, terveydentilasta ja sosiaalisesta, psyykkisestä tai fyysisestä toimintakyvystä riippumatta voi toimia ympäristössä ja käyttää palveluita. Toimiminen voi tapahtua omatoimisesti tai käyttäen apuna toista henkilöä tai apuvälineitä.

Suosituksen rakenne

Suosituksessa kuvataan vammaisten henkilöiden asumisen ja sen mahdollistavien palveluiden tavoiteltavaa yleistä tilaa. Yleisyytensä vuoksi suositus ei sisällä yksityiskohtaisia käytännön ohjeita henkilöstölle ja toteuttajille. Suosituksen valmistelussa vahvistui näkemys, että vammaisten ihmisten hyvät asumispalvelut edellyttävät yleisten rakenteiden (ympäristö, asunnot, yleiset palvelut) esteettömyyttä ja käytettävyyttä. Lisäksi tarvitaan joustavia, riittäviä ja yksilöllisiä palveluita ja tukitoimia. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laadukas toteuttaminen edellyttää sitä, että päätöksenteossa otetaan huomioon näiden ihmisten tarpeet.

Suositus on jaettu viiteen osa-alueeseen: päätöksenteko ja strategiat, rakentaminen, asunnot, yleiset palvelut ja yksilölliset palvelut. Suositus etenee yleisistä kysymyksistä yksilöllisiin tarpeisiin.

Suosituksen osat

- **VAMMAISTEN IHMISTEN ASUMISEN TARPEET MUKAAN KUNTASUUNNITELMAAN**
- **RAKENNETTU YMPÄRISTÖ ESTEETTÖMÄKSI JA TOIMIVAKSI**
- **RIITTÄVÄSTI ESTEETTÖMIÄ JA TOIMIVIA ASUNTOJA**
- **YLEISET PALVELUT KAIKKIEN SAAVUTETTAVIKSI**
- **YKSILÖLLISILLÄ PALVELUILLA YHDENVERTAISUUTEEN**

Kukin suosituksen osa on kirjoitettu siten, että ensiksi kuvataan tavoite eli näkemys siitä, kuinka asioiden tulisi olla. Tämän jälkeen kuvataan keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi.

Suosituksen viimeisessä osassa on käsitelty sitä, miten suositeltujen toimenpiteiden seuranta ja arviointi voidaan järjestää. Kunnat voivat tältä osin soveltaa omista lähtökohdistaan rakennettuja seurannan ja arvioinnin tapoja ja menetelmiä. Suosituksen liitteessä 1 on mainittu kunkin osa-alueen kohdalla esimerkiksi yleisen tason indikaattoriksi. Laadun pitkäjänteiseksi kehittämiseksi tulisi kuntatasolla pyrkiä sopimaan arvioitavissa ja mitattavissa olevista palvelujen laadun indikaattoreista.

Suosituksen osat toimivat myös erillisinä kokonaisuuksina ja lukija voi lukea niitä haluamassaan järjestyksessä. Tausta-aineistoa on koottu alaviitteisiin ja liitteisiin.

1. VAMMAISTEN IHMISTEN ASUMISEN TARPEET MUKAAN KUNTASUUNNITELMAAN

TAVOITTEET

Kunnan päätöksenteko, suunnittelu ja toiminta tukevat sosiaalisesti kestävä, oikeudenmukaisen ja elinvoimaisen yhteisön toteutumista myös vammaisten ihmisten asumisen näkökulmasta.

Päätöksenteon tukena käytetään paikallista vammaispoliittista ohjelmaa, jonka on hyväksynyt kunnan poliittinen johto.

Vammaispoliittinen ohjelma on osa kunnan hyvinvointipoliittista ohjelmaa.

Kuntasuunnitelmissa vammaisuuteen liittyvät kysymykset on otettu huomioon ja suunnitelmien toteutumista arvioidaan säännöllisesti.

Vammaisten ihmisten yhteiskunnallisen osallistumisen esteitä ehkäistään ja poistetaan aktiivisesti.

Vammaisneuvosto on osa paikallista vammaisuuden asiantuntemusta. Neuvostojen toimintaedellytyksiä tuetaan ja kehitetään.

Kuntien tulee hoitaa sekä itselleen ottamansa että niille lainsäädännöllä säädettyt tehtävät.¹⁴ Tehtävien hoito edellyttää kuntalaisten erilaisuuden huomioon ottamista kaikessa toiminnassa. Tämä edellyttää, että kunnan päättäjillä on riittävästi tietoa vammaisuuden ja erilaisten toimintarajoitteiden merkityksestä sekä mahdollisuus hankkia tarvittavaa asiantuntemusta päätöstensä tueksi. Sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteisön rakentaminen on pitkäjänteistä toimintaa, jossa johdon sitoutuneisuus on ensiarvoisen tärkeää.

TAVOITTEELLISUUS JA YHTEISTYÖ

Asumispalvelujen suunnittelun tulisi ulottua yli kuntalain edellyttämän suunnittelujakson ja valtuustokauden.¹⁵ Tavoitteellinen toiminta edellyttää avoimuutta ja hallintokuntien välistä yhteistyötä. Yhteistyötapojen kehittäminen vaatii sitoutumista, suunnitelmallisuutta ja voimavaroja. Yhteistyöllä voidaan kuitenkin tehostaa kunnan voimavarojen käyttöä. Asunto-, rakennus-, sosiaali- ja terveystoimen yhteistyö vaikuttaa rakenteellisen ja toiminnallisen esteettömyyden toteuttamiseen ja sitä kautta ehkäisee esteellisen ympäristön aiheuttamia välittömiä ja välillisiä kustannuksia.

Kunnan johdon ja henkilöstön tiedonhankintaa ja asiakaslähtöistä toimintaa edistävät muun muassa yhteistyö asiakasjärjestöjen kanssa ja vammaisalan työntekijöiden näkemysten kuuleminen. Henkilöstön saama kokonaisnäkemys ja palaute vammaisten ihmisten palveluista on tärkeä välittää päätöksentekijöille tiedoksi. Asiantuntijoina vammaisuuteen liittyvissä kysymyksissä toimivat myös vammaiset ihmiset itse.

Yhteistyötä on syytä aktiivisesti kehittää esimerkiksi sosiaalialan osaamiskeskusten, eri oppilaitosten, toisten kuntien ja elinkeinoelämän kanssa. Tällöin voidaan varmistaa kehittämislle uudenlaisia voimavaroja ja muotoja. Yhteiskunnan kehittäminen kaikille sopivaksi on taloudellisestikin perusteltua, koska toimintarajoitteisuuteen liittyvät tarpeet lisääntyvät myös väestön ikääntymisen myötä.

VAMMAISNEUVOSTO

Vammaisten kuntalaisten näkemysten esillä pitäjinä ja välittäjinä voivat toimia järjestöjen ohella esimerkiksi paikalliset ja alueelliset vammaisneuvostot. Vammaisneuvostojen roolia vammaisuuteen liittyvien kysymysten asiantuntijatahona voidaan tukea kunnissa esimerkiksi varmistamalla, että neuvostojen käy-

14 Sisäasiainministeriön kuntaosaston julkaisu 4/2001: Kansallisen tason kuntien peruspalveluiden itsearvioinnin kehittämishanke -väliraportti.

15 Kuntaliitto 25.10.2000: Suositus valtuustotason arvioinnista s. 8.

tössä on eri vammaryhmien edustus ja riittävän monipuolinen asiantuntemus. Vammaisneuvostotyö edellyttää myös voimavaroja ja pitkäjänteistä kehittämistyötä. Vammaisneuvostojen toimintaa voi olla tarpeen joskus toteuttaa kuntien yhteistyönä.

VAMMAISPOLIITTINEN OHJELMA

Kunnan päätöksenteon ja suunnittelun avuksi voidaan laatia erillinen vammaispoliittinen ohjelma tai vammaispolitiikkaa voidaan käsitellä osana kunnan hyvinvointiohjelmaa. Vammaispoliittinen ohjelma perustuu paikallisiin lähtökohtiin ja sen hyväksyy kunnan johto. Suositeltavaa on, että ohjelman valmistelussa ja seurannassa on mukana esimerkiksi vammaisneuvosto tai muu vammaisten henkilöiden riittävä edustus. Ohjelmaan voidaan esimerkiksi kirjata ne tavoitteet ja toimenpiteet, jotka koskevat ympäristöä, julkisia palveluja, vammaisten asumista ja sitä tukevia palveluja. Ohjelmassa voidaan määritellä, miten eri hallinnonalat ja sidosryhmät vastaavat tavoitteiden asettamisesta ja toimenpiteiden toteutuksesta. Ohjelman toteuttamiseksi tarvittavat voimavarat olisi hyvä sisällyttää vuosittain kuntasuunnitelmaan.

MUKANA YHTEISKUNNASSA

Aktiivinen kehittäminen edellyttää kuntalaisten kuulemistä ja osallisuutta. Kuntalaisilla tulee olla saatavilla tietoa valtuuston päättämistä palvelutasoista ja kehittämistoimenpiteistä. Vammaisten kuntalaisten osallistuminen päätöksentekoon on mahdollista, kun tiedottaminen ja vuorovaikutus ovat saavutettavia ja keskustelu- ja toimitilat esteettömät. Onnistuneen vuorovaikutuksen perustana on yhteinen kieli. Tarvittaessa käytetään apuna esimerkiksi tulkkipalvelua.¹⁶

16 Tulkeista lisää tietoa esim. www.honkanet.fi; www.kl-deaf.fi; www.kuulonhuoltoliitto.fi; www.kuurosokeat.fi; www.papunet.net.

2. RAKENNETTU YMPÄRISTÖ ESTEETTÖMÄKSI JA TOIMIVAKSI

TAVOITTEET

Kunnan asukkailla on turvallinen, terveellinen, viihtyisä, sosiaalisesti toimiva ja eri väestöryhmien tarpeita vastaava elin- ja toimintaympäristö.

Ihmisten toimintakyvyn erilaisuus otetaan huomioon kaavoituksessa, rakentamisessa ja ympäristön muuttuessa tilapäisesti tai pysyvästi.

Rakennettu ympäristö luo edellytykset mahdollisimman itsenäiselle ja omatoimiselle elämälle.

Ympäristö tukee sosiaalista kanssakäymistä ja lisää palveluiden saavutettavuutta.

Kuntalaisten osallistumista ympäristön suunnitteluun tuetaan ja kannustetaan.

Näkökulmia esteettömän ja toimivan ympäristön toteuttamiseksi

Nyky-yhteiskunnassa on tuskin sellaista julkista tietä, rakennusta tai muuta tilaa, joita eivät käyttäisi tai haluaisi käyttää myös ne henkilöt, joiden kyky toimia on rajoittunut. Tämän huomioon ottaminen ympäristön suunnittelussa parantaa sen toimivuutta kaikkien käyttäjäryhmien kannalta.¹⁷ Esteettömyys ja elämänkaariajattelu ovat tärkeitä rakentamisen periaatteita. Näiden näkökulmien toteuttaminen kaavoituksessa ja rakennusvalvonnassa on inhimillisesti perusteltua ja usein myös taloudellisesti kannattavaa.

Hyvin suunniteltu ja toteutettu ympäristö ei sulje ketään ulkopuolelle, vaan avaa mahdollisuuksia yhdenvertaiseen toimintaan. Huonot ratkaisut rakennetussa ympäristössä lisäävät palveluiden ja muutostöiden tarvetta ja siten myös kustannuksia. Esimerkiksi hissittömissä kerrostaloissa liikkuaan toimintaesteiset ihmiset tarvitsevat usein toisten apua. Muutama porras ulko-ovella voi olla este omatoimiselle liikkumiselle. Huonosti toimiva ja esteitä sisältävä suunnittelu ja rakentaminen lisäävät yksilöllisten erityispalvelujen ja -ratkaisujen tarvetta. Hyvin suunniteltu ympäristö, toimivat asunnot, saavutettavat lähipalvelut sekä riittävät yksilölliset palvelut mahdollistavat ihmisten asumisen omassa asunnoissaan, vaikka heidän toimintakykynsä muuttuukin.

TIETOA JA KESKUSTELUA

Kun halutaan toteuttaa toimiva ja esteetön ympäristö, tarvitaan aluksi tietoa esteettömyyden merkityksestä ja sen kestävästä toteuttamisesta. Riittävän yksityiskohtainen tiedon hallinta ja sen käytäntöön soveltaminen voi olla paikallisesti ongelmallista. Alueellinen yhteistyö, erilaiset verkostot, koulutustilaisuudet, kehittämishankkeet ja asiantuntijaselvitykset voivat olla tässä apuna.

Esteettömän ja toimivan ympäristön rakentaminen edellyttää kaikilta toimijoilta tietoa esteettömyydestä ja myönteistä asennetta siihen. Esteettömyys on yksi tärkeä laadun ulottuvuus. Tiedotusta ja vuorovaikutusta suunniteltaessa tulee muistaa kansalaisten osuus. On tärkeää, että tiedon ja vuorovaikutuksen avulla vaikutetaan yleisiin asenteisiin.

YHTEISTYÖ

Kunnassa tulee varmistaa hallinnon ja käytännön toimenpiteiden toteuttajien yhteistyö sekä kansalaisten osallistuminen maankäyttö- ja kaavoitusasioissa. Yhteistyötä tarvitaan liikkumiseen, saavutettavuuteen, esteettömyyteen ja asumiseen liittyvis-

¹⁷ Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sekä laiksi sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. Yleisperustelut sivu 3. 1986. HE n:o 219.

sä ratkaisuisissa. Esimerkiksi yleiskaavan laatiminen voi toimia kunnan yhteisenä tulevaisuusfoorumina.¹⁸

Kunnassa luodaan paikallisiin tarpeisiin soveltuvia hyviä malleja ja yhteistyötapoja eri hallintokuntien ja kuntalaisten välille. Seutukunnallisen yhteistyön avulla varmistetaan esteettömyyden toteutuminen yli kuntarajojen.

Käyttäjänäkökulma saadaan mukaan pyytämällä vammaisneuvostolta, -järjestöiltä ja käyttäjiltä lausunto esimerkiksi kaava-suunnitelmista. Lausuntoa on usein perusteltua pyytää myös julkisten rakennusten suunnittelusta jo lupavaiheessa. Yhteistyö on myös sitä, että kuntalaisille tarkoitettut suunnittelu- tai kuulemistilaisuudet pidetään esteettömissä paikoissa sekä siten, että sanoman sisältö on saavutettavissa ja ymmärrettävissä.¹⁹

ESTEETTÖMYYDEN JA TOIMIVUUDEN NÄKÖKULMA KÄYTÄNTÖÖN

Kaikessa kaavoituksessa ja rakennusten suunnittelussa tulee nykyisen maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti ottaa huomioon esteettömyysnäkökohdat. Parasta on, jos esteettömyyden näkökulma otetaan periaatteeksi jo yleiskaavaa laadittaessa. Esteettömyyden olisi hyvä näkyä määräyksinä myös eri alueiden asemakaavassa. Esteettömyysajattelun varmistamiseksi voidaan kaavaslostusten²⁰, kaavamääräysten, rakennusjärjestyksen, suunnitteluohjeiden, rakentamistapaohjeiden ja rakennuslupamenettelyn lisäksi toteuttaa paikallista esteettömyyden ja saavutettavuuden suunnitelmaa, ohjelmaa tai ohjeistusta. Tärkeää on, että paikalliset ja seutukunnalliset tarpeet ja ratkaisut ovat tiedossa esteettömyyden lisäämiseksi elin- ja toimintaympäristössä.

Tavoitteena on, että esteettömyys nähdään ensisijaisena, kaikkia hyödyttävänä ja taloudellisena toimintamallina, joka on osa kestäväää kehitystä. Esteettömyyttä ei toteuteta erillisratkaisuin, vaan tavanomaisena toimintana kaikessa rakentamisessa.

18 "Yleiskaavassa on kysymys kunnassa tapahtuvien erilaisten toimintojen sijoittamisesta kunnan alueelle ja näiden toimintojen tarkoituksenmukaisista keskinäisistä suhteista" (Tapaninen, Kauppinen, Kivinen, Kotilainen, Kurenniemi, Pajukoski (2002). Ympäristö ja hyvinvointi. WSOY. Porvoo. S. 234).

19 Ks. esim. tietoa esteettömyydestä ja käytettävistä verkkosivuista saa osoitteesta www.nkl.fi, joka on Näkövammaisten keskusliitto ry:n sivut. Siellä on 4.11.2002 avattu osoitteessa <http://www.nkl.fi/suosituks/testaus/index.html> näkövammaisten verkkosivujen testausohjeistus ja ohjelma. Lisäksi www.v3.org ja <http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/juhta/home.nsf/pages/>

20 "Kaavaslostuksessa voidaan käsitellä erilaisia toimintaan, palveluihin ja hyvinvointiin kohdistuvia asioita, vaikkapa julkisen liikenteen kysymyksiä tai terveys- ja sosiaalitoimen avopainotteisen palvelurakenteen edellytyksiä niiltä osin kuin niitä ei voi kaavakartassa saada näkyviin" (Tapaninen, Kauppinen, Kivinen, Kotilainen, Kurenniemi, Pajukoski (2002). Ympäristö ja hyvinvointi. WSOY. Porvoo. S. 221).

3. RIITTÄVÄSTI ESTEETTÖMIÄ JA TOIMIVIA ASUNTOJA

TAVOITTEET

Kunnassa on määrällisesti riittävä, esteetön, toimiva ja muunneltava asuntokanta. Asunnoissa ja asuinympäristöissä voidaan asua elämän eri tilanteissa.

Toimintarajoitteisten henkilöiden tarpeet otetaan huomioon kunnan asuntopolitiikassa, -ohjelmassa tai vastaavassa suunnitelmassa.

Asuntotuotanto ja asuinympäristö on sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävä kehityksen mukainen.

Uudis- ja korjausrakentamisessa sekä asunnon muutostöissä noudatetaan jatkuvuuden- ja vuorovaikutuksen periaatteita.

Kaikkien asuntoratkaisujen tulee antaa ihmisille mahdollisuus yksityiselämään, kotirauhaan ja yhteisöllisyyteen.

Tarvittaessa toteutetaan erityisratkaisuja noudattaen kestävä kehityksen mukaisia periaatteita. Erityisratkaisujen on oltava asukaslähtöisiä, ja niiden on tuotava asukkaalle lisäarvoa tavanomaiseen asumiseen verrattuna.

Asuntojen käyttöikä on pitkä. Asunnon elinkaaren aikana moni asukas on toimintarajoitteinen ainakin osan aikaa. Jos kyky liikkua ja toimia on rajoittunut, asuminen voi olla vaikeaa. Asunnon toimivuus ja muunneltavuus antaa tilaa asujan toimintakyvyn muuttuessa. Tavanomainen elämä ja kanssakäyminen ovat mahdollisia vain silloin, kun oma asunto ja lähiympäristö ovat kaikilta osin toimivia ja esteettömiä. Palveluiden läheisyys, toimivuus ja saavutettavuus lisäävät asumisen laatua ja vähentävät erityis- palveluiden tarvetta.²¹

Pelkästään esteettömien ja saavutettavien asuntojen uudistuotanto ei riitä. Asuntokanta on uusiutunut viime vuosina vain 1,3 prosenttia vuodessa.²² Tarvitaan siis voimavaroja myös korjaus- ja muutostalokentämiseen niin asunnoissa kuin asumisympäristöissäkin.

MÄÄRÄLLISET TAVOITTEET

Kunnan asuntopolitiikka, -ohjelma tai vastaava suunnitelma sisältää sekä laadullisia (kestävä kehitys, esteettömyys jne.) että määrällisiä tavoitteita. Kunnan asuntotarvetta arvioitaessa on syytä selvittää myös vanhempiensa luona asuvien vammaisten henkilöiden määrä ja heidän tarpeensa tulevaisuutta silmällä pitäen.²³ Kunnan asuntotarvearvioiden tulisi sisältää varsinaisten asunnottomien lisäksi myös ne henkilöt, jotka ovat kehitysvammalaitoksissa, sairaaloissa tai muissa laitoksissa asunnon puutteen vuoksi. Kenenkään ei pitäisi joutua asumaan pitkään laitoksessa asunnon puutteen vuoksi.

YHTÄLÄISET OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi vammaisilla ihmisillä tulee olla mahdollisuus asua muun väestön keskellä tavanomaisine asumiseen liittyvine oikeuksineen ja velvollisuuksineen. Vammaisella ihmisellä tulee myös olla oikeus halutessaan vaihtaa asuntoa ja asuinpaikkakuntaansa muiden kuntalaisten tavoin. Kotikuntalain säännökset on kuitenkin otettava huomioon. Asuntokannan sopimattomuus, ympäristön esteet, palveluiden järjestämisiongelmat sekä taloudelliset syyt vaikuttavat siihen, että asunnon hankkiminen on vammaisille ihmisille usein ongelmallista. Vammaisilla ihmisillä on kuitenkin oikeus muiden tavoin muuttaa pois vanhempiensa luota, perustaa perhe ja toteuttaa asumisessaan yksilöllistä elämäntyyliä. Vaikeakaan vammaisuus ei ole este yksilölliselle elämäntylille ja omille valinnoille.

UUDISTUOTANTO

Asuinympäristön ja uusien asuntojen on oltava perusratkaisuiltaan sellaisia, että asunnoissa voi asua ja vieraillla, vaikka kyky

21 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sekä laiksi sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. Yleisperustelut sivu 3. 1986. HE n:o 219.

22 Tilastokeskus. Asuminen 2001:9. Helsinki: Rakennukset, asunnot ja asuinolot 2000.

23 Ks. Liite 4. Vammaisten ihmisten asuminen ja palvelut tilastojen perusteella.

liikkua tai toimia on rajoittunut. Uudiskohteissa on tarpeen poh-
tia niitä asioita, joita on helppo muuttaa pienillä toimenpiteillä.
Hyvällä suunnittelulla voidaan vähentää vaikeasti muunneltavia
ratkaisuja ja lisätä yleisesti kaikille soveltuvaa esteetöntä raken-
tamista.

Tasa-arvoisinta ja toimivinta on, kun uudistuotannon lähtökoh-
tana ja periaatteena on esteettömyys ja saavutettavuus. Tällöin
kansalaisten yhdenvertaiset mahdollisuudet toteutuvat ja arkeen
sekä juhlaan liittyvät elämäntilanteet helpottuvat. “Esimerkiksi
isovanhempien on helppo käydä lastenlastensa luona kylässä,
kun talossa on hissi, toimivat pesutilat ja esteetön kulkutie. Lap-
siperheen arkeen kuuluva kauppakassien kantaminen, lasten-
vaunujen työntäminen, pyykinpesu, peseytyminen ja pienten
lasten kuljettaminen helpottuu”²⁴ esteettömässä ympäristössä.
Esteettömyyttä ja toimivuutta on esimerkiksi se, että portaiden
lisäksi on käytettävissä loivia luiskia, jotka eivät lähde suoraan
oven edestä, tai että kulkutiet ovat riittävän leveät saattajan tai
pyörätuolin kanssa liikkuvalla. Myös valaistuksen asianmukai-
nen järjestäminen on osa esteettömyyttä.²⁵

Asunnoissa tarvitaan riittävästi tilaa. Tilan lisäys ei kuitenkaan
aina merkitse toimivuuden lisääntymistä. Yleistä toimivuutta li-
säävät ainakin väljät eteistilat, neliön muotoiset saniteettitilat
varustettuna lattiakaivolla, makuuhuoneiden väljyys ja kalustet-
tavuus sekä mahdollisuus muunnella asuinhuoneiden käyttötar-
koitusta. Säilytystilojen puute itse asunnossa ja asuinrakennuk-
sessa voi olla pulmallista paljon apuvälineitä tarvitsevalle. Sa-
moin lisätilantarvetta voi syntyä siitä, että asukkaalla on avusta-
vaa henkilökuntaa läsnä jatkuvasti.

Yleistä asumisen väljyyttä voidaan tarkastella esimerkiksi ahtaan
asumisen määrittelyn avulla. Suomessa henkilön tai perheen
katsotaan nykyään asuvan ahtaasti, jos asunnossa on käytettävissä
tilaa vähemmän kuin huone henkilöä kohden. Keittiötä ei las-
keta huoneeksi.

Asuinympäristön esteettömyys ja toimivuus on taloudellisinta
selvittää ja varmistaa viimeistään rakentamisvaiheessa. Vammai-
silla asukkailla tulee olla myös muiden tavoin mahdollisuus osal-
listua asuinalueensa harrastus- ynnä muihin toimintoihin. Eri-
tyisesti asuintalojen ja korttelikerhojen tai muiden vastaavien
tilojen tulee olla kaikkien saavutettavissa.

24 Esteettömään asumiseen Itä-Suomessa aktiivisen korjaustoiminnan avulla -projektin esite.
www.asuminen.pspt.fi.

25 Ks. esim: www.helsinki.fi Verhe, Irma.1996. Selkeä ympäristö. Näkövammaisille soveltuva toimintaym-
päristön suunnittelu. Näkövammaisten keskusliitto ry. Rakennusalan kustantajat Rak.

KORJAUSRAKENTAMINEN Korjausrakentamista varten laaditussa suunnitelmassa otetaan huomioon asuntojen, kiinteistöjen ja lähialueen esteettömyyttä, saavutettavuutta ja toimivuutta lisäävät ratkaisut. Suunnitelmien tulee olla realistiset, turvalliset ja perustellut. Korjaussuunnitelmien ja rakentamisen apuna käytetään tarvittaessa esteettömyyden asiantuntijoita.

ASUNNON MUUTOSTYÖT Asunnon muutostyöt toteutetaan suunnitelmallisesti ja yksilöllisesti käyttäjän tarpeen mukaan. Muutostyöt ja korjaukset on tärkeää arvioida yhdessä käyttäjän kanssa. Muutostyöt tulee tehdä, jos mahdollista, mieluummin hieman ennakoiden kuin niin sanottuina hätäratkaisuina. Muutostöiden suunnittelussa ja toteutuksessa voi olla syytä tehdä alueellista yhteistyötä²⁶ ja keskittämistä hyvän lopputuloksen ja riittävän ammattitaidon kertymisen varmistamiseksi.

MALLEJA ERILAISISTA ASUNTORATKAISUISTA Ensisijaisena vaihtoehtona asumisessa vammaisella ihmisellä tulee olla muiden kansalaisten tavoin yleisessä asuntokannassa oleva asunto, omakotitalo, rivitalo tai kerrostalohuoneisto. Vammaisuus sellaisenaan ei edellytä asumista toisten vammaisten ihmisten läheisyydessä. Yhteisöasuminen tai asuminen yhdessä toisten vammaisten kanssa voi kuitenkin jossain elämänvaiheessa olla paras ratkaisu. Myös yhteisölliselle ratkaisulle saattaa niin sanottu normaali asuntokanta tarjota hyviä vaihtoehtoja. Asuinalueilla olevia kortteli- ja asukastiloja pitäisi voida käyttää alueen kaikkien asukkaiden tuki- ja toimintapaikkoina ja jopa palvelupisteinä.

Ryhmämuotoisten asuntojen rakentamisessa suunnitelmien realistisuutta voidaan selvittää perehtymällä tutkimuksiin, muiden tahojen aiempiin ratkaisuihin ja kokemuksiin sekä tulevien asukkaiden tai heidän edustajiensa näkemyksiin ja toiveisiin. Asukkailla tulee olla todellisia vaihtoehtoja valittavanaan, jotta voidaan puhua valinnasta. Paras lähtökohta on, että tulevat asukkaat itse ovat mukana edistämässä ja toteuttamassa hanketta.

ASIAKASLÄHTÖISYYS ASUNTOSUUNNITELUSSA Edellä esitetyn mukaisesti asuntojen ja toiminnan suunnitteluun otetaan alusta asti mukaan asuntoihin ensimmäisenä muuttavat henkilöt. Jos tätä tietoa ei ole, niin suunnitteluun kutsutaan henkilöitä, joiden voidaan katsoa edustavan tulevaa asukaskuntaa. Neuvotteluun, pohdintaan ja suunnitteluun on syytä varata riittävästi aikaa. Tärkeää on selvittää todelliset tarpeet ja löytää niihin oikeat ratkaisut.

Palveluasuntoja, palvelutaloja, ryhmäkoteja, asumisyksiköitä ja yleensä asuntoja suunniteltaessa ja rakennettaessa on otettava

26 Osaamiskeskukset www.stm.fi.

huomioon asukkaiden oikeus omaan asuntoon ja yksityisyyteen.²⁷ Yksityisyyttä ja viihtyvyyttä lisää ryhmämuotoisissa asunnoissa esimerkiksi hyvä äänieristys asuinhuoneiden välillä, oma kylpyhuone ja ruoanvalmistustila. Yhteisöllisissä tilaratkaisuissa on tärkeää erottaa selkeästi yksityisyys ja yhteisöllisyys. Hyvä suunnittelu antaa mahdollisuuden sekä vuorovaikutukseen että yksityisyyteen. Laitostuminen uhkaa ihmistä, jolta on evätty henkilökohtainen reviiiri. Luontevaa vuorovaikutteisuutta lisää asuntojen sijoittuminen muun yhteisön keskelle lähelle palveluita.

**ASUNTO, SAIRAALA
VAI KUNTOUTUSLAITOS?**

Asunto on asukkaan koti, johon hänellä on hallintaoikeus. Sairaala ja kuntoutuslaitos eivät ole asuntoja.

²⁷ Suomen perustuslaki 10 § 1: "Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattava."

4. YLEISET PALVELUT KAIKKIEN SAAVUTETTAVIKSI

TAVOITTEET

Sekä julkiset että yksityiset palvelut ovat kaikkien saavutettavissa ja käytettävissä. Palvelut tukevat ihmisten elämänlaatua, ehkäisevät syrjäytymistä ja helpottavat arjen sujumista.

Kunnassa palvelut suunnitellaan ja toteutetaan siten, että ne sopivat myös niille kuntalaisille, joiden kyky toimia on rajoittunut. Yleisiä palveluja kehitetään aktiivisesti yhä laajemmalle käyttäjäkunnalle ennakoiden myös tulevaisuuden tarpeet.

Palveluhenkilöstö osaa kohdata ja palvella vammaisia asiakkaita.

Näkökulmia yleisiin palveluihin

Kaikkien palveluiden sujuvuudessa on tärkeää kyky vastata asiakkaiden tarpeisiin ilman kielteistä erillaisuuden ja erityisyyden leimaa ja kokemusta, olipa sitten kyse joukkoliikenteestä, kauppalpalveluista tai terveydenhoidosta tai muusta palvelutoiminnasta. Asiakkaan ihmisarvoa ei saa loukata eikä inhimillistä arvokkuutta murentaa. Useimmiten palveluiden piiristä poissulkeminen ei ole aktiivista tai tahallista, vaan johtuu siitä, ettei tiedetä tai ymmärretä palveluiden käyttäjien toimintakyvyn erillaisuutta.

PALVELUISTA ON SAATAVISSA TIETOA

Kunnassa huolehditaan yhteistyössä eri toimialojen kanssa kuntalaisten esteettömästä tiedon saannista. Henkilökohtaisen neuvonnan ja ohjauksen lisäksi tiedottamiseen voidaan käyttää paikallisia palveluoppaita ja eri järjestöjen vammairyhmäkohtaista tiedotusta. Laadittaessa oppaita ja muuta tiedotusmateriaalia otetaan huomioon vammaisten kuntalaisten erityistarpeet. Tarvittaessa voidaan tiedottaa myös selkokielellä. Nettisivustojen laadinnassa muistetaan huolehtia lukemisen vaikeuksien minimoinnista.

Kunnassa ja seutukunnassa toimivia palveluyrittäjiä kannustetaan ja tuetaan esimerkiksi koulutuksella laadukkaiden ja helpokäyttöisten palveluiden toteuttamiseen. Esteettömyyden, saatavuuden ja hyvän palvelun arvostusta lisätään tiedotuksella. Asiakasjärjestöt voivat olla avainasemassa koulutusta toteutettaessa. Tiedotuksen ja koulutuksen tulee olla pitkäjänteistä, jotta palvelut kehittyisivät kaikille sopiviksi niin asenteiden kuin käytännönkin tasolla.

PALVELUPROSESSI

Vaikka palveluiden käyttäjälle itse palvelutapahtuma on ainutkertainen, palveluiden kehittämisen kannalta on tärkeää tarkastella palvelutapahtumia vaihe vaiheelta ja luoda palveluita varmistamaan hyviä käytäntöjä ja laatujärjestelmiä. Apuna voidaan käyttää erilaisia laatutyökaluja, prosessikuvauksia ja hyvän palvelun oppaita.²⁸ Tavoitteena on tarjota palvelut ilman, että asiakkaan mahdolliset rajoitteet estävät tai vaikeuttavat palveluiden saantia ja toteutumista.

ASIAKAS OMAN VAMMANSÄ ASIAANTUNTIJA

Asiakkaat ovat heterogeeninen ryhmä ja erilaisten tarpeiden tiedostaminen on haasteellinen vaatimus palveluita tuottaville työntekijöille. Vuorovaikutus ja yhteistyö vammaisten asiakkaiden kanssa antaa tarvittavaa tietoa ja ymmärrystä.

²⁸ Ks. esim. kauppa- ja teollisuusministeriön Hyvän palvelun opas. www.ktm.fi/oppaat. Ks. esim. www.kuntaliitto.fi, www.stakes.fi laadusta omia sivustoja sekä Euroopan tasolla www.eipa.nl/CAF/CAFmenu.htm.

Palvelutilanteen onnistumisen edellytyksenä on esteetön ja saatutettava palveluympäristö sekä vuorovaikutus. Ymmärretyksi tulemista voidaan varmistaa esimerkiksi tulkkauksella tai muilla vaihtoehtoisilla kommunikaatiomenetelmillä. Tärkeää on, että asiakas tulee kuulluksi ja että hän saa palvelua ymmärrettävästi. Myönteinen ja asiallinen asiakasta kuunteleva asenne edistää kanssakäymistä. Asiakas voi useimmiten itse kertoa erityistarpeensa asioimistilanteessa, kunhan hänelle annetaan siihen mahdollisuus. Asiakastilanteissa varaudutaan käyttämään tarvittaessa tavanomaista enemmän aikaa.

Esteettömyys ja palveluiden käytettävyys ovat palvelutoiminnan laatutekijöitä, jotka tulee ottaa huomioon esimerkiksi palveluiden kilpailuttamistilanteessa. Kaikilla palveluiden tuottamiseen osallistuvilla tahoilla on yhteinen vastuu palveluiden sujumisesta.

5. YKSILÖLLISILLÄ PALVELUILLA YHDENVERTAISUUTEEN

TAVOITTEET

Toimintakyvyltään erilaisten kuntalaisten asumista tukevat palvelut toteutetaan yksilöllisesti ja käyttäjän tarpeiden mukaisesti.

Yksilöllisten palveluiden suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin apuna käytetään asiakkaan ja kunnan edustajan yhteistyönä kirjattuja palvelusuunnitelmia.

Kunnan vammaisten asukkaiden on mahdollista saada asumispäätöstensä ja asumistaitojensa tueksi asumiskokeilua ja -valmennusta.

Kuntalaiset tuntevat kunnassa noudatettavat käytännöt ja saavat tarvittaessa tietoa, neuvontaa ja ohjausta vammaisten asumispalveluihin liittyvissä kysymyksissä.

Vammaisten kuntalaisten tarvitsemia palveluita kehitetään yhdessä käyttäjien kanssa.

Henkilöstön määrä ja osaaminen vastaavat asiakkaiden tarpeita asumispalveluissa.

Palveluiden toteutumista arvioidaan ja muutostarpeet otetaan huomioon suunnitelmissa.

Näkökulmia ja toimenpiteitä yksilöllisten, joustavien ja oikeudenmukaisten palveluiden toteuttamiseksi

Ympäristöjä parantamalla ja yleisten palvelujen joustavuutta ja saavutettavuutta kehittämällä ei voida poistaa kaikkia vammaisten ihmisten toimintoihin vaikuttavia haittoja ja esteitä. Vammaisten henkilöiden toimintaedellytysten parantamiseksi tarvitaan myös yksilöllisiä palveluja ja tukitoimenpiteitä.²⁹ Näiden palveluiden järjestäminen tapahtuu sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain ja kehitysvammalain avulla.³⁰

Palveluiden käyttäjän näkökulmasta kyse on peruspalveluista. Asumiseen liittyvät palvelut mahdollistavat elämisen ja toimimisen. Asumisen palveluista ja tukitoimista puhuttaessa ei rajoiteta vain asunnossa tapahtuvaan toimintaan, vaan niitä tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti elämiseen liittyvinä toimintoina. Vammaisen henkilön tarvitsemien palveluiden puute tai huono laatu aiheuttavat aina ongelmia ja alentavat elämänlaatua.

Asumista tukevien palveluiden suunnittelun lähtökohtana ovat asukkaiden yksilölliset tarpeet ja elämäntilanne. Palvelusuunnitelman avulla kunta saa koottua tietoa kaikkien vammaisten kuntalaistensa palvelutarpeista kuntasuunnitelmiansa pohjaksi. Yksittäisen asiakkaan tiedot eivät kuitenkaan saa erottua yhteenvedoista. Palvelutarpeen, -suunnitelmien, -päästösten ja toteutuneen palvelun välisiä eroja tarkastelemalla saadaan tietoa palveluprosessin onnistumisesta ja kehittämistarpeista.

TIETOA, OPASTUSTA JA VUOROVAIKUTUSTA

Kuntalaisille tiedotetaan vammaispalveluista ja vammaisuuteen liittyvistä asioista. Kunnassa varmistetaan, että vammaisen henkilö ja hänen läheisensä saavat halutessaan yksilöllistä tietoa kunnan palveluista, palveluiden suunnittelusta, hakemisesta ja toteutuksesta. Sosiaalityöntekijät, sosiaaliasiamies, kuntoutussuunnittelijat, palveluohjaajat, palveluita toteuttavat henkilöt sekä muut paikalliset toimijat ovat keskeisessä asemassa neuvontaa ja tiedotusta organisoitaessa. Henkilökohtaisen neuvonnan ja ohjauksen lisänä tiedotuksen apuna voidaan käyttää esimerkiksi palveluoppaita. Tiedottamisessa on muistettava erityisryhmien tarpeet (esim. eri tavoin aistivammaiset, selkokielen tarvitsejat, vieraskieliset). Tiedottaminen nähdään vuorovaikutuksena, jonka avulla kuntalainen saa tietoa, mutta samalla hän voi välittää omia näkemyksiään, tarpeitaan, toiveitaan ja kehittämisehdotuksia kunnalle.³¹

29 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sekä laiksi sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. Yleisperustelut sivu 3. 1986. HE n:o 219.

30 Ks. Liite 3. Vammaisten ihmisten asumispalveluja koskeva lainsäädäntö.

31 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000).

Neuvonta ja palvelut toteutetaan pääsääntöisesti asiakkaan omalla kielellä. Tarvittaessa käytetään tulkkausta. Tulkkia tai tukihenkilöä on syytä käyttää myös tilanteissa, joissa mahdollisuus ymmärtää tavanomaista kieltä tai puhetta on vaikeutunut esimerkiksi aivovamman tai kehitysvamman takia.³² Tukihenkilö voi olla tarpeen myös niissä neuvonta- ja ohjaustilanteissa, joissa asiakkaan asia tai tilanne on erityisen vaikea tai monimutkainen.

PALVELUSUUNNITELMA

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 7 §:n mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on laadittava palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma, jollei kyseessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus tai jollei suunnitelman laatiminen muutoin ole ilmeisen tarpeetonta. Lähtökohтана on, että asumispalvelujen asiakkaalle laaditaan hoito- ja palvelusuunnitelma.

Suunnitelma perustuu asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin. Suunnitelman perusteella asiakkaalle ei synny oikeutta palveluihin, vaan palvelujen antaminen perustuu asiakkaalle annettavaan päätökseen. Suunnitelman yhteydessä on hyvä todeta ja selvittää mahdollisten palveluiden hakuprosessin edellyttämät toimenpiteet ja vaiheet. Suunnitelma tulee sovittaa yhteen mahdollisten muiden suunnitelmien kanssa.³³ Suunnitelma tulee tarkistaa toisen osapuolen niin halutessa.

Asiakkaalle palvelusuunnitelma antaa mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Palvelusuunnitelman lähtökohтана on asiakkaan näkemys omasta palvelutarpeestaan. Suunnitelmaa laadittaessa kuullaan asiakasta ja hänen niin toivoessaan hänen nimeämänsä henkilöä tai henkilöitä. Palvelusuunnitelman tekemiseksi palveluiden tarvitsija ja/tai hänen holhoojansa ja sosiaalihuollon järjestäjä (esim. kunnassa nimetty vastuuhenkilö³⁴) keskustelevat ja kirjaavat asiakkaan palvelutarpeet. Palvelujen tarve ja toteutus on kuvattava riittävän yksityiskohtaisesti ja selkeästi. Palvelutarpeen arvioinnin tukena voidaan käyttää erilaisia vammaisille asiakkaille soveltuvia toimintakyky- ja palvelutarvemittareita. Näiden käyttö tapahtuu asiakkaan suostumuksella. Mahdolliset eriävät näkemykset on myös syytä kirjata suunnitelmaan.

Kunta saa tietoa kunnassa esiintyvistä palvelutarpeista palvelusuunnitelmien avulla, jos niihin kirjataan asiakkaiden palvelutarpeet ja yksilölliset toiveet. Suunnitelmallisesti toteutetuista

32 Ks. Suomen perustuslaki 17 §, asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 7 §, 8 § ja 9 § sekä laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 5 §.

33 Ks. Asiakaslaki 7 § ja vammaispalveluasetus 2 §.

34 Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 2.3 §.

PALVELUIDEN SUUNNITTELU JA TOTEUTTAMINEN

yksilöllisistä palvelusuunnitelmista ja -päätöksistä voidaan koota kokonaisnäkemys nykytilanteesta sekä arvio tulevaisuudessa esiintyvistä tarpeista.

Palveluiden käytännön suunnittelu ja toteutus voi tapahtua palveluiden saajan organisoimana (esim. henkilökohtaisen avustajan työnantajana toimiessa) tai monimuotoisesti ja erilaisten tahojen yhteistyönä. Sosiaalipalveluiden järjestäjänä kunnalla on vastuu palvelukokonaisuudesta. Palveluja saava henkilö tai hänen huoltajansa ovat keskeisiä osapuolia suunnittelussa, koska kyse on hänen tai heidän elämästään.

Vammaisten henkilöiden asumispalveluita voidaan järjestää sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain tai kehitysvammalain perusteella. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ohjaa ottamaan huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipiteen ja muutoinkin kunnioittamaan hänen itsemääräämisoikeuttaan. Laissa todetaan myös, että asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu.³⁵

Asumispalveluiden on muodostettava riittävän kattava kokonaisuus riippumatta siitä, minkä lain perusteella niitä järjestetään. Turvallinen ja asiakaslähtöinen palvelukokonaisuus antaa mahdollisuuden ihmisen omalle elämähallinnalle ja valinnoille. Kun kyseessä on runsaasti apua tarvitseva henkilö, on tarkistettava, onko hän oikeutettu vammaispalvelulain tai kehitysvammalain mukaiseen asumisen järjestämiseen tai palveluasumiseen. Tällöin hänen asumistaan tukevat ja mahdollistavat palvelut ovat pääsääntöisesti maksuttomat.

Sosiaalihuollon asiakaslain 6 §:n mukaan sosiaalihuollon järjestämisen tulee perustua viranomaisen tekemään päätökseen tai yksityistä sosiaalihuoltoa järjestettäessä sosiaalihuollon toteuttajan ja asiakkaan väliseen sopimukseen. Kunnan järjestämästä palveluasumisesta asiakkaalle tehdään päätös, josta käy ilmi, mitä palveluja hänelle on myönnetty, kuinka paljon ja kuinka pitkäksi aikaa. Päätös on annettava tiedoksi hakijalle. Päätökseen tulee liittää muutoksenhakuohje. Kielteinen päätös tulee perustella asianmukaisesti ja ymmärrettävästi.

Palveluiden järjestämisen perustana on ihmisten oikeus asianmukaiseen palveluun ja tukeen.³⁶ Myös erittäin vaikeasti vammaisten henkilöiden osalta on syytä aina pohtia yksilöllisten tarpeiden ja itsemääräämisoikeuden todellista toteuttamista. Tur-

³⁵ Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000).

³⁶ Suomen perustuslaki 19 §.

vallisten ja toimivien ratkaisujen toteuttaminen edellyttää asiakaslähtöisyyttä, tietoa, yhteistyötä ja riittäviä voimavaroja. Eritäin vaikeavammaisille ihmisille annettavat palvelut edellyttävät riittävää taloudellista panostusta. Asiakasmaksuja määrättäessä tulee ottaa huomioon se, ettei asiakas joudu turvautumaan toimeentulotukeen tai joudu siirtymään laitoshoitoon.

PALVELUKOKONAISUUS

Palvelukokonaisuus voi sisältää ainoastaan yhden palvelun tai muodostua erilaisista palveluista ja tukitoimista. Seuraavassa on esitelty erilaisia palvelu- ja tukimuotoja, jotka voivat olla osa vammaisen ihmisen asumista tukevaa palvelukokonaisuutta.

ASUMISKOKEILU, – VALMENNUS JA PALVELUTARVEKARTOITUS

Itsenäinen asuminen voi edellyttää kokeilua, harjoittelua ja tukea. Erityisesti vastavammautuneiden, itsenäistyvien nuorten tai muutostilanteissa olevien toimintarojoitteisten henkilöiden kohdalla palveluiden arvioinnista, harjoittelusta ja suunnittelusta voi olla apua elämänhallinnassa. Tällaista tukea ja ohjausta järjestävät muun muassa erilaiset palveluntuottajat ja järjestöt. Myös sopeutumisvalmennuksesta voi olla apua sekä vammaiselle että hänen läheisilleen. Asumisen alkuvaiheen ja muutostilanteiden asianmukainen tuki on ennalta ehkäisevää toimintaa.

KOTIHOITO: KOTIPALVELU JA KOTISAIRAANHOITO

Kotiin annettavien palveluiden (kotipalvelu ja kotisairaanhoito) avulla voidaan tukea vammaisen kuntalaisen asumista osittain tai kokonaan. Palveluiden onnistunut toteuttaminen edellyttää asiakkaan yksilöllisen elämäntilanteen huomioon ottamista. Tavoitteena on asiakaslähtöinen työskentely, jossa auttajan tai organisaation sanelemat tarpeet eivät korostu liiaksi.³⁷ Kotihoidossa toimivalle henkilöstölle järjestetään koulutusta ja tukea. Koulutuksen suunnittelun ja toteutuksen apuna käytetään asiakkaiden ja vammaisjärjestöjen asiantuntemusta.

HENKILÖKOHTAINEN AVUSTAJA

Henkilökohtaisen avustajajärjestelmän avulla palveluita voidaan toteuttaa hyvin laaja-alaisesti ja yksilöllisesti. Järjestelmää voidaan käyttää myös muiden palveluiden osana ja tukena. Jos kyseessä on vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen, jota toteutetaan henkilökohtaisen avustajan avulla, avustajapalvelu kuuluu erityisen järjestämismallisuuden piiriin. Henkilökohtaisen avustajajärjestelmän toteuttamisessa kiinnitetään huomiota niin työsuhteen kesto, palkkauksen, tukitoimiin kuin sijaisuusjärjestelyihin. Kunta voi erilaisin toimenpitein tukea vammaisen henkilön tosiasiallista mahdollisuutta toimia työnantajana.

Pääsääntöisesti henkilökohtaisen avustajan työnantajana toimii vammaisen henkilö ja hän määrittelee itse työtehtävät. Henki-

37 Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2001:11: Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet, s. 17.

lökohtainen avustaja ei ole kuntouttaja, vaan vammaisen ihmisen apuna niissä päivittäisissä toiminnoissa, joissa tämä tarvitsee apua vammansa vuoksi. Myös henkilökohtaisena avustajana toimiminen voi edellyttää opettelua, ohjausta ja tukea.

OMAISHOIDON TUKI

Palvelukokonaisuuteen voi kuulua myös omaishoitajan osuus. Omaishoidon järjestelmää voidaan toteuttaa joustavasti ja asiakaslähtöisesti paikallisten tarpeiden mukaisesti. Omaishoitajien työtä tulee tukea riittävällä korvauksella ja toimivilla lomitusjärjestelyillä, jotta voidaan varmistaa omaisen mahdollisuus lepoon ja virkistykseen. Toiminnan suunnitelmallisuus, pitkäjänteisyys ja selkeys luo turvallisuutta sekä hoidettavalle että hoitajalle.

OSTOPALVELU- SOPIMUKSEEN TAI MAKSU- SITOUKSEEN PERUSTUVAT PALVELUT

Kunta voi tuottaa palveluita joko itse tai ostaa niitä ulkopuolisilta. Kunnan ulkopuolisilta ostettujen asumispalveluiden osuus on merkittävä, esimerkiksi palveluasumisessa lähes 80 prosenttia.³⁸ Tämän vuoksi on tärkeää, että maksusitoumusten ja ostopalvelusopimusten valmisteluun ja tekemiseen kiinnitetään kunnissa riittävästi huomiota.

Hankittaessa asumispalveluja ostopalveluina kunnan ja palvelun tuottajan välinen ostopalvelusopimus, asiakkaalle tehty palvelupäätös ja asiakkaan hoito- ja palvelusuunnitelma muodostavat kokonaisuuden. Ostopalvelusopimuksessa kunta ja palvelun myyjä sopivat ostettavista palveluista, niiden sisällöstä ja määrästä sekä hinnoista. Kunta voi ostaa palveluja myös asiakaskohtaisen maksusitoumuksen perusteella. Tällöin maksusitoumuksella sovitaan ainoastaan kyseisen asiakkaan saamista palveluista ja niiden kustannuksista myyjän ja kunnan kesken.

Silloin, kun kunta hankkii palveluja ostopalveluina, laki julkisista hankinnoista (1505/1992) voi edellyttää palvelujen kilpailuttamista.

Yksityisiltä ostettavien palveluiden tason on vastattava kunnallisen toiminnan tasoa.³⁹ Palveluita ostettaessa on muistettava asiakkaiden toiveet ja palvelun inhimilliset lähtökohdat kokonaistaloudellisen ajattelun ohella. Asiakasneuvottelut ja palvelujen käyttäjien tarpeiden tiedostaminen antavat hyvän pohjan ostopalvelusopimusneuvotteluille. Palveluiden tuottajien on pystyttävä kuvaamaan tarjoamansa palvelut riittävän yksityiskohtaisesti.

HENKILÖSTÖ

Palveluyksiköiden henkilöstön riittävyyden arvioinnissa tulee tarkastella kaikkien asukkaiden yksilöllisiä palvelutarpeita sekä tarvittavia palvelutunteja yhteensä ja suhteuttaa näin saatu kokonaistarve henkilöstötunteihin ja henkilöstön vuorokautiseen työs-

³⁸ Tilastokeskuksen kuntien toimintatilasto vuodelta 2000.

³⁹ Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtiosuudesta 4 §.

säoloon. Henkilöstömäärän ja pätevyuden on oltava oikeassa suhteessa asukkaiden yksilölliseen palvelutarpeeseen, elämänrytmiin ja -tilanteeseen. Yksilöllisen palvelutarpeen lisäksi arvioidaan mahdolliset päivystys- ja turvapalvelut sekä pohditaan järjestelmän kykyä toteuttaa palvelut joustavasti ja ilman viivettä.⁴⁰

ASIAKAS

Ryhmämuotoisesti toteutettujen palveluiden on annettava asiakkaalle tosiasiallinen mahdollisuus elää yksilöllisesti ja toimia itsenäisesti. Erityisesti tulee varmistua asukkaiden mahdollisuudesta toimia yksilöllisesti asunnon ja asuinyhteisön ulkopuolella siitä huolimatta, että he tarvitsevat toisen henkilön apua. Liikkuminen asunnon ulkopuolella voi tapahtua esimerkiksi palveluyksikön henkilöstön tai henkilökohtaisen avustajan avulla. Oleellista on, että asukkaalla on mahdollisuus toimia asuntonsa ulkopuolella haluamallaan tavalla ja valitsemana ajankohtana.

LAATU

Palveluiden toteutumiskustannuksia ja laatua tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota myös palvelun tuottajan henkilöstöpolitiikkaan, laadunvarmistukseen ja asiakaspalautejärjestelmiin. Asiakaslähtöisyyden tulee näkyä käytännössä. Sen tosiasiallista olemassaoloa ja käytäntöjä on hyvä seurata. Myös johtamiskäytännöt ja niiden kehittäminen ovat osa laadukasta palvelutuotantoa. Taloudellinen ja toiminnallinen laatu sekä varmuus palvelutuotannossa luo turvallisuutta ja pitkäjänteisyyttä.

KULJETUSPALVELUT

Asumista tukee mahdollisuus liikkua ja toimia asunnon ulkopuolella. Liikkumismahdollisuuksien tulee olla riittävät. Liikkumismahdollisuuksien turvaamiseksi voidaan tarvita kuljetuspalveluja, saattajapalveluja, henkilökohtaista avustajaa tai tukea oman auton tai apuvälineiden hankintaan (esimerkiksi tandempyörä, kolmipyörä, kävelytuki ja sähköpyörätuoli).

APUVÄLINEET

Asianmukaiset apuvälineet ja päivittäisissä toimissa tarvittavat koneet ja laitteet auttavat arjen sujumisessa niin asunnossa kuin ympäristössäkkin. Teknologian sovellutukset saattavat antaa uusia mahdollisuuksia itsenäiselle toimimiselle.

KEHITTÄMINEN

Palveluiden kehittäminen on sekä asiakkaiden että palveluista vastaavien henkilöiden yhteinen haaste. Asiakkaista lähtevät kehittämisajatukset ja -tarpeet ovat tärkeitä. Niiden esille saamiseen on syytä panostaa. Asiakaslähtöinen kehittäminen antaa mahdollisuuksia luoville ja omatoimisuutta tukeville ratkaisuille. Kehittämistyössä on syytä muistaa, että tekniikka tai hyväkään organisointi ei poista inhimillisen työpanoksen merkitystä ja tarvetta.

40 Ks. Liite 5: Palveluiden tarve ja palvelusuunnitelmat: kaavioita ja esimerkkejä.

Palvelusetelijärjestelmä on vielä kehittäelyvaiheessa, mutta se voi jatkossa tarjota yhden joustavan mahdollisuuden täydentää kunnallista palvelutuotantoa yksityisillä palveluilla ja järjestää vammaiselle kuntalaiselle hänen tarvitsemiaan palveluita haluamallaan tavalla. Palvelusetelijärjestelmän soveltuvuutta on hyvä arvioida paikallisesti yhteistyössä käyttäjien kanssa ennen mahdollisia kokeiluja ja käyttöönottoja.⁴¹

Laadukkaiden palveluiden kehittämiseksi ja asiantuntemuksen varmistamiseksi tarvitaan kuntien välistä yhteistyötä. Erityispalveluja voidaan suunnitella, järjestää, arvioida ja kehittää seudullisesti tai alueellisesti. Seudullista tai jopa valtakunnallista yhteistyötä tehdään harvinaisten ja runsaasti erityisasiantuntemusta tarvitsevien ryhmien palveluiden järjestämisessä. Vammaisten asumispalveluissa työskentelevää henkilöstöä auttaa verkostoituminen ja yhteistyö muiden toimijoiden kanssa.

41 Palvelut kotiin setelillä? Selvitys palvelusetelin käytön tehostamisesta kunnan kotipalvelussa. STM 2002.

6. ARVIOINTI JA SEURANTA KEHITTÄMISEN VÄLINEINÄ

Arviointiin liittyvät aina arvot ja arvottaminen. Eri näkökulmien mukaan ottaminen tekee arvioinnista kokonaisvaltaista. Arvioinnin arvopohjan muodostavat julkisissa palveluissa:⁴²

- **Asiakaslähtöisyys:** arviointitiedot palvelevat paikallisen ja kansallisen tason arvioinnin tarpeita.
- Jatkuva parantaminen, kehittäminen ja oppiminen.
- Arvioinnin avoimuus, läpinäkyvyys, vuorovaikutteisuus.
- Yhteistyö ja luottamus (yhteinen vastuu).
- Arvioijan asiantuntemus: osaaminen, ammattitaito.

⁴² Suomen Kuntaliitto, sisäasiainministeriö, valtiovarainministeriö, 2001: Kohti julkisten palvelujen yhteistä arviointia. Keskustelualoite. Ks. s. 10.

6.1. Arvioinnin perusteet ja keinot

Parhaimmillaan arviointi vahvistaa demokratian ja kansalaisyhteiskunnan toimivuutta.⁴³ Tässä suosituksessa arviointi ja seuranta nähdään sekä toiminnan kehittämisen että ohjauksen väliin. Arviointi on osa jokaisen kunnan normaalia toimintaa. Kehittämisen edellytys on toiminnan tunteminen. Toiminnan tuntemista auttavat hyvät ja kattavat kuvaukset ja selkeät tavoitteet, joita voidaan seurata ja arvioida. Arvioinnin avulla kehitetään itse toiminnan lisäksi myös tavoitteiden laadintaa, johtamista ja seurantajärjestelmiä.

Kunnassa tarkastuslautakunnan yhtenä tehtävänä on arvioida sitä, ovatko valtuuston asettamat toiminnalliset ja taloudelliset tavoitteet toteutuneet. Suositeltavaa on, että tarkastuslautakunnan arvioinnin lisäksi kuntasuunnitelmissa ja vammaispoliittisissa ohjelmissa on kattava seuranta- ja arviointimenettelysuunnitelma, jossa vammaisuuteen liittyvät erityispiirteet painottuvat. Seurantamenetelmien kehittämisessä voidaan apuna käyttää jo valmiina olevia alueellisia ja valtakunnallisia tilastoja, tietokantoja ja asiantuntemusta. Vammaisneuvoston on tärkeää olla aktiivisesti mukana arviointiprosesseissa.

6.2. Kaavoitus ja ympäristö

Kaavoitusta ja rakennetun ympäristön esteettömyyden toteutumista seurataan ja arvioidaan kunnassa ympäristövaikutusten arviointilain perusteella.⁴⁴ Erityisesti rakennuslautakunta arvioi ja seuraa esteettömyyden toteutumista rakentamisessa. Samalla arvioidaan kunnan käytössä olevia ohjauskeinoja ja niiden kehittämistä esteettömyyden näkökulmasta niin kaavoituksessa kuin rakentamisessakin.

Arvioinnissa hyödynnetään tarpeen mukaan paikallista, alueellista tai valtakunnallista asiantuntemusta. Paikallisessa arvioinnissa käyttäjänäkökulman ja erityisryhmien kokemukset ja mielipiteet pyritään saamaan kattavasti esille. Mahdolliset epäkohdat kirjataan ja niiden korjaamiseksi tehdään suunnitelma.

Esteettömyydestä, toimivuudesta ja saavutettavuudesta voidaan pyytää lausunto esimerkiksi vammaisneuvostolta ja asiakasjärjestöiltä. Oleellista on, että esteettömyyden ja kaikille soveltuvan ympäristön ja rakentamisen näkökulma on jatkuvasti esillä

43 Elinvoimainen ja toimintakykyinen kunta -strategia. www.kuntaliitto.fi/tuke; Suositus valtuustotason arvioinnista. Suomen Kuntaliiton ARVI-hanke.

44 Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 10.6.1994/468.

ja sen toteutumista arvioidaan. Arvioinnin avulla kehitetään myös esteettömän ja toimivan ympäristön suunnittelun asiantuntemusta.

Toimenpiteiden vaikutusten arviointi ennakolta on päätöksenteon apuväline. Tällöin arviointimenetelmän valinta riippuu arvioitavasta asiasta ja prosessin vaiheesta. Ympäristön muutoksiin ja pysyviin rakenteisiin on syytä vaikuttaa ennakolta. Jotta vaikuttaminen onnistuisi, tarvitaan erilaisten vaihtoehtojen arviointia.⁴⁵

6.3. Asuminen

Kunnan asuntopoliittisen ohjelman tai muun vastaavan suunnitelman toteutumista arvioidaan vammaisten asumispalveluiden ja yleisen esteettömyyden näkökulmista.

Arvioitavia asioita voivat olla:

- Vammaisten asuntotarve ja sen suhde käytettävissä oleviin asuntoihin
- Jonot asumispalveluihin ja jonotusaikaiset kustannukset
- Uudis- ja korjausrakentamisen onnistuminen esteettömyyden ja käytettävyyden näkökulmista
- Asunnonmuutostöiden määrä sekä asumisen liittyvien välineiden ja laitteiden määrä
- Asuinympäristön esteettömyys, turvallisuus ja toiminnallisuus
- Erityisasuntojen toimivuus

Määrällisten tavoitteiden osalta on selvitettävä, onko kunnassa henkilöitä, joiden asunnontarvetta ei tiedetä tai tiedosteta. He voivat olla henkilöitä, jotka vammansa vuoksi tarvitsevat palveluita ja joiden palvelut järjestetään epätarkoituksenmukaisesti esimerkiksi terveyskeskuksen vuodeosastolla.

Asuintiloja arvioitaessa on tarpeen ottaa huomioon, että asumispalveluja järjestettäessä vammaisella asukkaalla tulee olla käytössään asunto, ei vain huone. Asuntoja arvioitaessa on yleisten määräysten⁴⁶ lisäksi pohdittava kunkin asunnon sopivuutta

45 Stakes (2002a). Käsikirja ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista. Päivitys 4.1.2002, Helsinki.

46 Rakennusmääräyskokoelma.

asukkaalle sekä sen toimivuutta ja asunnon suoma mahdollisuutta yksityisyyteen, kotirauhaan ja turvallisuuteen.⁴⁷

6.4. Palvelut

Palveluja arvioimalla voidaan vaikuttaa niiden laatuun: oikeudenmukaisuuteen, asiakaslähtöisyyteen ja vaikuttavuuteen. Yleisen, mutta samalla riittävän yksityiskohtaisen näkemyksen saaminen kunnan palvelutuotannon laadusta vaatii arvioinnin suunnittelua, voimavaroja sekä tietotaitoa.

Palveluiden tasa-arvoisuutta, saavutettavuutta, riittävyttä ja toimivuutta voidaan arvioida palveluprosessin, palveluresurssien, vammaisen asiakkaan, muiden kuntalaisten ja kunnan päättäjien näkökulmasta. Kunnan itse antamissa palveluissa ja ulkopuolisilta tahoilta ostettavissa palveluissa on syytä noudattaa yhtäläisiä periaatteita. Näiden kriteerien, indikaattoreiden tai mittareiden luotettavuutta, vertailtavuutta ja käyttökelpoisuutta arvioidaan ja kehitetään paikallisesti hyödyntäen muiden kuntien kokemuksia ja näkemyksiä.

Kuntalaisten käytössä mahdollisesti olevaa tiedotusmateriaalia ja palveluoppaita arvioidaan vuosittain vammaisneuvostossa. Tarvittaessa arvioinnin apuna käytetään muuta asiantuntijapua. Arviointia ja seurantaa voi olla hyvä tehdä yhteistyössä muiden kuntien tai toimijoiden kanssa. Tarvittavaa osaamista lisätään ja ylläpidetään kunnassa.

6.5. Arviointi eri tasoilla ja kokonaisuutena

Kokonaisarvioinnin palveluiden toteutumisesta voi tehdä esimerkiksi sosiaaliasiamies. Arviointia on syytä tehdä kaikilla palvelutoiminnan tasoilla. Palveluiden arviointi on tärkeää, olipa asuminen ja palvelut toteutettu millaisen palvelukokonaisuuden avulla tahansa. Arvioinnin avulla saadaan tietoa sekä palveluiden laadusta että riittävydestä. Asiakaskohtainen toteutunut palvelukokonaisuus (palvelut ja tukitoimet) tarkistetaan ja arvioidaan palveluista vastaavan työntekijän toimesta yhdessä asiakkaan kanssa.

47 "Yksityisiä sosiaalipalveluita antavassa toimintayksikössä tulee olla riittävät ja asianmukaiset toimitilat. Tiloja arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä yleiset asumisen vaatimukset että asukkaiden perusoikeudet kuten yksityisyyden suoja. Kodinomainen asuminen edellyttää, että asukkaalla on käytettävissään oma huone ja jokaisen perusoikeutena asumismuodosta riippumatta on lisäksi turvattu oikeus yksityisyyteen. Näin ollen kahden vieraan ihmisen sijoittaminen samaan huoneeseen ei pääsääntöisesti ole perusteltua." (KHO:n päätös 6.11.2002, vuosikirjanumero KHO 2002:75).

Tarkistusaikataulu kirjataan palvelusuunnitelmaan tai palvelupäätökseen. Tarvittaessa apuna käytetään arviointisuunnitelmaa, johon on kirjattu paikallinen arviointiprosessi ja mahdolliset laatuindikaattorit ja -kriteerit. Lainsäädännön toteutumisen arviointi on hyvä lähtökohta palveluita arvioitaessa. Tällöin voidaan arvioida myös oikeudenmukaisuuden toteutumista.

Käytettäessä yksityisiä palveluntuottajia on hyvä varmistaa palveluiden laadukkuus ja luotettavuus jo sopimusta tehtäessä. Yksi varmistamistapa on laatia yhdessä kunnan ja palveluiden käyttäjien sekä mahdollisten tuottajien kanssa hyvän palvelun indikaattorit (osoittimet) jokaiseen ostopalvelukokonaisuuteen ja sopia niiden seurantamenetelmistä.

Palveluiden laadukkuutta voidaan arvioida esimerkiksi joustavuuden, yksilöllisyyden, itsemääräämisoikeuden, turvallisuuden ja normaalisuuden perusteilla. Palveluiden riittävyys luo pohjan laadulle. Palvelujen riittävyttä arvioitaessa voidaan lähtökohtana pitää sellaista palvelujen tasoa, joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä ja antaa hänelle tarvittavan tuen ja turvallisuuden. Vertaamalla palvelusuunnitelmia, asiakkaiden palvelutoiveita, tehtyjä päätöksiä ja toteutunutta palvelukokonaisuutta saadaan kokonaisnäkemys, joka kuvaa kunnan vammaisten ihmisten asumispalveluiden toteutumista suhteessa tarpeisiin.⁴⁸

Palveluiden tehokkuuden arviointi on haasteellista, koska kyse on ihmisiin kohdistuvasta toiminnasta ja elämän perusasioista. Tehokkuutta voi pohtia esimerkiksi arvioimalla erilaisten palveluvaihtoehtojen merkitystä elämänlaadulle. Elämänlaatu tulee tällöinkin käsittää ihmisen omana kokemuksena elämänlaadusta. Näiden kysymysten kohdalla liikutaan arvojen ja eettisten näkemysten alueella.

Arvioinnin ja seurannan avulla saatua palveluiden laadunkuvasta voidaan käyttää apuna kuntasuunnittelussa, hyvinvointikertomuksissa sekä yksittäisten ihmisten palvelukokonaisuuksien kehittämisessä.

48 Ks. Liite 5. Palveluiden tarve ja palvelusuunnitelmat: kaavioita ja esimerkkejä.

LIITTEET

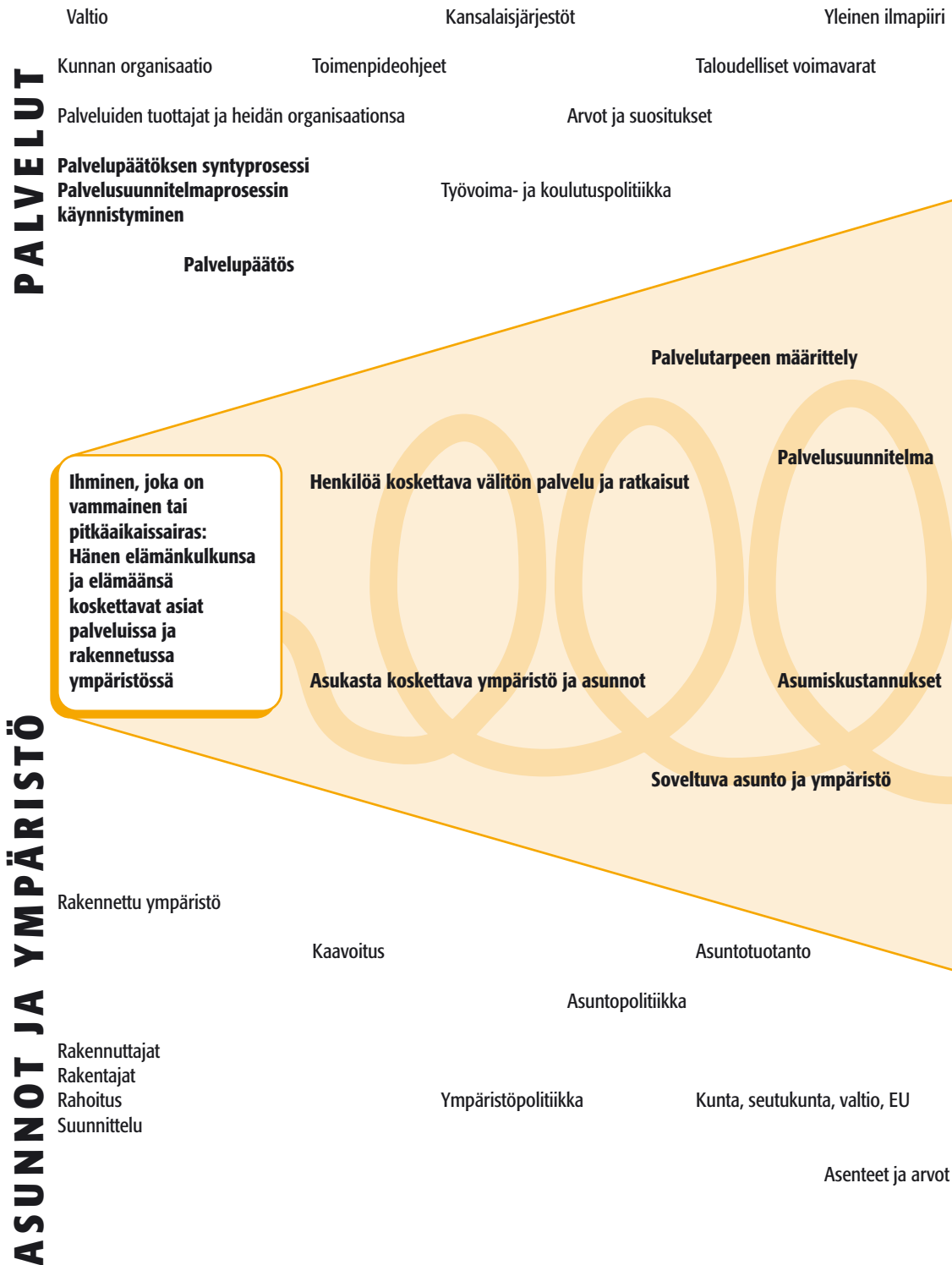
- 1 Pääpiirteitä suosituksesta
- 2 Asuminen ja siihen liittyvien palveluiden tapahtumaketju
- 3 Vammaisten ihmisten asumispalveluja koskeva lainsäädäntö
- 4 Vammaisten ihmisten asuminen ja palvelut tilastojen perusteella
- 5 Palvelusuunnitelma apuvälineenä palveluiden toteuttamisessa
- 6 Tausta-aineistoa ja yhteystietoja

Liite 1 Pääpiirteitä suosituksista

Pääpiirteitä suosituksista	Toimenpiteistä esimerkkejä	Esimerkkejä indikaattoreiksi
Kunnan päätöksenteko ja toiminta tukee sosiaalisesti kestävä, oikeudenmukaisen ja elinvoimaisen yhteisön toteutumista vammaisten ihmisten näkökulmasta.	Kuntasuunnitelmissa vammaisuus otetaan huomioon. Kunnassa on käytössä vammaispoliittinen ohjelma. Asiantuntemusta vammaisuudesta hankitaan päätöksenteon tueksi. Vammaisneuvoston toimintaa tuetaan ja kehitetään.	Kunnassa on käytössä vammaispoliittinen ohjelma: kunnan oma, alueellinen, läänin tai valtakunnallinen.
Kunnan asukkailla on turvallinen, terveellinen, viihtyisä, sosiaalisesti toimiva ja eri väestöryhmien tarpeita vastaava elin- ja toimintaympäristö.	Maankäyttö- ja kaavoitusasioissa esteettömyys ja toimivuus sekä käytettävyys on otettu huomioon niin kunnan ohjeistuksessa kuin muussa tiedotuksessa ja yhteistyössä rakentajien, rakentajien ja kuntalaisten kanssa.	Kunnan rakentamis- ja suunnitteluohjeissa on esteettömyyden ja saavutettavuuden tavoitteita ja periaatteita.
Kunnassa on määrällisesti riittävä, esteetön, toimiva ja muunneltava asuntokanta. Asunnoissa tulee voida asua elämän eri tilanteissa. Erityisratkaisut ovat yksilöllisiä ja osa yhdyskuntaa.	Tuetaan esteettömien ja toimivien uusien asuntojen tuotantoa. Korjausrakentamisessa esteettömyys toteutetaan mahdollisimman hyvin. Asunnon muutostöiden toteuttamiseen ja asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankintaan varataan tarvetta vastaavasti voimavaroja. Tarvittaessa toteutetaan asumisen erityisratkaisuja osana tavanomaista yhdyskuntaa. Asumiseen liittyvään neuvontaan ja ohjaukseen kiinnitetään huomiota.	Asuntojen ja asuinympäristön esteettömyyden toteutumista ohjataan, tuetaan ja valvotaan: uudisrakentamisessa, korjausrakentamisessa ja asunnon muutostöissä.
Sekä julkiset että yksityiset palvelut ovat kaikkien saavutettavissa ja käytettävissä. Palvelut tukevat ihmisten elämänlaatua, ehkäisevät syrjäytymistä ja helpottavat arjen sujumista.	Yleiset palvelut ovat esteettömät, saavutettavat ja toimivat myös vammaisille ihmisille. Myös yksityisten palveluiden toimivuuteen kiinnitetään huomiota.	Kunnan toteuttamien palveluiden esteettömyyttä ja saavutettavuutta kehitetään vuosittaisen arviointi- ja koulustoiminnan avulla.
Toimintakyvyltään erilaisten kuntalaisten asumista tukevat palvelut toteutetaan yksilöllisesti ja käyttäjän tarpeiden mukaisesti.	Henkilöille jotka tarvitsevat tukea asumiseensa laaditaan palvelusuunnitelma, joka perustuu asiakkaan henkilökohtaiseen palvelutarpeeseen. Palveluiden toteutus tehdään asiakaslähtöisesti käyttäen tarvittaessa monimuotoisia ratkaisuja.	Kuinka monelle vammaiselle kunnassa on palvelusuunnitelma?

Asiakas- / käyttäjänäkökulma	Kunnan näkökulma	Yhteiskunnan hyöty parhaimmillaan
<p>Vammainen kuntalainen tietää ja huomaa käytännössä, että hänen tarpeensa otetaan huomioon kunnan toiminnassa. Vammaisneuvosto toimii aktiivisesti.</p>	<p>Kunnan asukkailla on mahdollisuus elää ja toimia yhdenvertaisesti. Erilaisuus ei estä osallistumista ja toimintaa.</p>	<p>Ihmisten tasa-arvo toteutuu asuinpaikkakunnasta riippumatta. Yhteiskunnan toiminta lisää hyvinvointia.</p>
<p>Toimintarajoitteinen kuntalainen voi toimia asuinympäristössä ja halutesaan hän voi vieraila myös muussa ympäristössä ja luottaa siihen, että sielläkin on esteetöntä.</p>	<p>Kunnan rakennettu ympäristö ei aiheuta lisäpalveluiden tarvetta rakenteellisilla ratkaisuilla.</p>	<p>Yhteiskunta on varautunut ikääntymisen mukanaan tuomiin toimintarajoitteisiin hyvällä rakennetulla ympäristöllä. Erityisratkaisujen ja palveluiden tarve vähenee.</p>
<p>Asuntoja rakennettaessa ja korjattaessa esteettömyys tulee pysyväksi toimintamalliksi ja mahdollistaa sen, että vammaisella henkilöllä on mahdollisuus valita asuntonsa muiden kansalaisten tavoin. Erityisratkaisut eivät leimaa, vaan tukevat itsenäistä ja omatoimista elämää.</p>	<p>Asuntojen esteettömyys ja muunneltavuus vähentävät tarpeettomien muuttojen ja palveluiden tarvetta.</p>	<p>Erityisratkaisujen tarve vähenee vammaisten asumispalveluissa. Yhteiskunnassa ikääntymisen tuomiin toimintakyvyn muutoksiin on varauduttu uudis- ja korjausrakentamisen esteettömyydellä. Asuntojen toimivuus mahdollistaa asumisen.</p>
<p>Yleisiä palveluita voivat kaikki käyttää.</p>	<p>Kunnan ei tarvitse järjestää erityispalveluita korvaamaan toimimattomia yleisiä palveluita. Erityispalvelut kohdistuvat oikeammin.</p>	<p>Yleisten palveluiden toimiessa kaikille ihmisille voidaan keskittyä pohtimaan erityispalveluiden toteutumista. Voimavarojen vaikuttavuutta voidaan tarkastella sen suhteen, mikä on järkevä toteuttaa erityispalveluilla ja mikä yleisillä palveluilla.</p>
<p>Palvelusuunnitelma luo turvallisuutta asiakkaan arkeen selkeyttämällä palveluiden kokonaisuutta, luomalla pysyvyyttä ja mahdollistamalla joustavuuden.</p>	<p>Palvelusuunnitelmat antavat kuvan palveluiden tarpeesta ja auttavat suunnitelman toteutumista pitkällä aikavälillä.</p>	<p>Vammaisten kansalaisten palveluiden tarvetta voidaan seurata palvelusuunnitelmista saadun tiedon perusteella. Palvelusuunnitelmista kerätty tieto antaa kuvaa valtakunnallisesta tilanteesta niin tarpeen kuin toteutumankin osalta. Ongelmat havaitaan ja niitä pystytään ratkaisemaan.</p>

Liite 2 Asuminen ja siihen liittyvien palveluiden tapahtumaketju

Lainsäädäntö

Terveyden- ja sairaanhoito

Kuntoutus

Henkilökohtainen avustaja

**Mahdollisuus saada apua
vuorokauden kaikkina aikoina**

Kotihoito, palveluasumisryhmä jne.

Omaishoito

Tukipalvelut

**Käytännön
toteutus**

Tulkkipalvelut, kuljetuspalvelut jne.

Turvallisuus

Apuvälineet

Yhteisöllisyys

Asunnonmuutostyöt ja korjaukset

**Mahdollisuus toteuttaa
itseään ja toimia
ympäristössä muiden
kansalaisten tavoin**

Liite 3 Vammaisten ihmisten asumispalveluja koskeva lainsäädäntö

Kansalaisten yhdenvertaisuus edellyttää sitä, että lainsäädäntö toteutuu eri ihmisten kohdalla samalla tavoin samanlaisissa tilanteissa. Yhdenvertaisuus ei siis tarkoita sitä, että kaikille tulee antaa yhtä paljon, vaan että kukin saa lakiin perustuvia palveluita ja tukitoimia tarpeidensa mukaan.

Suomen perustuslain 19.3 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet ja edistettävä väestön terveyttä. Perustuslain 6 §:ssä turvataan erikseen kansalaisten yhdenvertaisuus. Vammaisuus on erikseen mainittu yhtenä sellaisena henkilöön liittyvänä syynä, jonka perusteella ihmisiä ei saa asettaa eri asemaan ilman hyväksyttävää syytä.

Kansalaisten tarvitsemista sosiaalipalveluista säädetään ensisijaisesti sosiaalihuoltolaissa (710/1982), jonka soveltamisen piiriin kuuluvat myös vammaiset kansalaiset. Vammaisille henkilöille soveltuvia palveluja ovat erityisesti kotipalvelut ja asumispalvelut. Kotipalveluista säädetään lain 20 §:ssä ja asumispalveluista 22 §:ssä. Asumispalveluilla tarkoitetaan palvelu- ja tukiasumisen järjestämistä. Asumispalveluja annetaan lain 23 §:n mukaisesti henkilölle, joka erityisestä syystä tarvitsee apua tai tukea asunnon tai asumisensa järjestämisessä. Sosiaalihuoltolain 17.2 §:n nojalla kunnan on huolehdittava muun ohella kehitysvammaisten erityishuollosta sekä vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. Sosiaalihuoltolain 27 a §:ssä säädetään erikseen omaishoidon tuesta.

Vammaisten ihmisten palveluista säädetään lisäksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetussa laissa (380/1987, vammaispalvelulaki). Kehitysvammaisille tarkoitetuista palveluista säädetään erikseen laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977, kehitysvammalaki). Lakien nojalla on lisäksi annettu asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (759/1987) sekä asetus kehitysvammaisten erityishuollosta (988/1977).

Jos vammaisen henkilö ei sosiaalihuoltolain perusteella saa riittäviä ja itselleen sopivia palveluja ja tukitoimia, on palvelut turvattava vammaispalvelulain tai kehitysvammalain mukaisina. Viimeksi mainittujen erityislakien oikea soveltaminen on vammaisen henkilön näkökulmasta tärkeää siitä syystä, että näissä laeissa tarkoitettut sosiaalipalvelut ovat riittävän yksilöllisiä ja pääosin maksuttomia.

Vammaispalvelulain 8.2 §:n nojalla kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle muun muassa palveluasuminen, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Vammaispalvelulain 9.2 §:n nojalla kunnan on myös korvattava vaikeavammaiselle henkilölle asunnon muutostöistä sekä asuntoon kuuluvien välineiden ja laitteiden hankkimisesta hänelle aiheutuvat kohtuulliset kustannukset, jos hän vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee näitä toimenpiteitä suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Vaikeavammaisella henkilöllä on näin ollen vastaavasti ns. subjektiivinen oikeus palveluasumiseen tai mainittujen kustannusten korvaukseen siitä riippumatta, onko kunta varannut tähän tarkoitukseen määrärahaa.

Kehitysvammalain 2 §:ssä säädetään tarkemmin kehitysvammaisten henkilöiden erityishuoltoon kuuluvista palveluista. Palveluasuminen on vammaispalvelulain mukaan asiakkaalle / palvelun saajalle maksutonta palveluiden osalta. Vastaavasti kehitysvammalain mukaan erityishuoltona järjestettynä asuminen on asiakkaalle maksutonta ylläpitoa lukuun ottamatta. Kehitysvammalain e.m. pykälän 4 kohdan mukaisesti erityishuoltoon kuuluu muun ohella työtoiminnan ja asumisen järjestäminen sekä muu vastaava yhteiskunnallista sopeutumista edistävä toiminta.

Seuraavassa on yhteenveto vammaisten henkilöiden palveluja koskevista keskeisistä sääöksistä sekä niistä yksittäisistä säännöksistä, jotka koskevat asumispalveluja:

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Kuntalaki 17.3.1995/365

Kotikuntalaki 11.3.1994 /201

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 3.8.1992/734

Asetus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 9.10.1992/912

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710

Sosiaalihuoltoasetus 29.6.1983/607

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 3.4.1987/380

Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 18.9.1987/759

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977

Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977

Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116

Laki yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta 9.8.1996/603

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785

Hallintomenettelylaki 6.8.1982/598

Laki tiedoksiannosta hallintoasioissa 15.4.1966/232

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999

Asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta 12.11.1999/1030

Henkilötietolaki 22.4.1999/523

Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/13

Edellä mainittuun lainsäädäntöön sisältyy useita sellaisia säännöksiä, jotka jättävät lain soveltajalle harkintavaltaa. Tästä syystä oikeuskäytäntö tarkentaa merkittävästi vammaisten henkilöiden palvelujen osalta tosiasiallisesti sovellettua käytäntöä. Vammaisten henkilöiden palveluja koskevia korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuja on Internet -osoitteessa www.kho.fi. Lainsäädäntö on saatavissa www.suomi.fi sekä www.finlex.fi.

Myös eduskunnan oikeusasiamies on kanteluasioiden yhteydessä sekä omasta aloitteestaan tehnyt päätöksiä, jotka linjaavat vammaisten henkilöiden oikeutta asumiseen ja siihen liittyviin palveluihin. Oikeuskäytäntöä on kuvattu ja selvitetty tarkemmin eräissä viimeaikaisissa oikeustieteellisissä teoksissa (esim. Tapio Rätty: Vammaispalvelut, Vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö, Kynnys ry 2002 ja Jouko Narikka (toim.): Sosiaali- ja terveyspalvelujen lainsäädäntö käytännössä, Tietosanoma 2001).

Julkisten hankintojen tekemiseen ja palvelujen kilpailuttamiseen liittyvistä oikeudellisista kysymyksistä sekä Kilpailuneuvoston ja markkinaoikeuden yksittäistapauksissa tekemistä päätöksistä saa lisätietoa kauppa- ja teollisuusministeriön Internet -sivuilta www.ktm.fi.

Liite 4 Vammaisten ihmisten asuminen ja palvelut tilastojen perusteella

Kaikkien vammaisten ihmisten asumiseen liittyvien palveluiden yhteenveto on esitetty taulukossa 1. (Sotka tietokanta).

TAULUKKO 1. VAMMAISTEN LAITOS- JA ASUMISPALVELUT JA MUUT KOTONA ASUMISTA TUKEVAT PALVELUT

	1997	1998	1999	2000	2001
ASUMISPALVELUT					
Kehitysvammaisten autettu asuminen (ympäri vuorokautinen tuki) asiakk. 31.12	2778	2913	3108	3336	3715
Kehitysvammaisten ohjattu asuminen (tuki päiväaikaan) asiakk. 31.12	2279	2357	2425	2469	2492
Palvelu- ja tukiasunnoissa kehitysvammaisia as. 31.12.	1068	1127	1146	1156	1174
Palvelu- ja tukiasunnoissa muita vammaisia as. 31.12	683	425	468	354	366
Perhehoidossa kehitysvammaisia asiakkaita 31.12	1337	1264	1241	1270	1199
Vammaispalvelulain mukaisia palveluasumisen asiakkaita /vuosi	1463	1509	1651	1894	2096
Vaikeavammaisten kuljetuspalvelut asiakkaita/vuosi	55102	58594	61696	66510	70840
Henkilökohtainen avustaja-toiminta asiakkaita/vuosi	2259	2389	2572	2815	3146
Tulkkipalvelut asiakkaita/vuosi	3020	3065	3071	3136	3216
Kehitysvammaisten työ- ja toimintakeskukset as. 31.12	10062	10268	10607	10926	11231
Kodinhoitoapua saaneet vammaiskotiloudet/vuosi	6597	6228	6576	6383	6314
Omaishoidon tukea saaneet 0–64v/ vuosi	7586	7638	7582	8090	8729
LAITOSHOITO					
Kehitysvammalaitoksissa asiakkaita 31.12	3297	3139	3031	2944	2860
0–64v pitkäaikaisasiakkaita vanhustenlaitoksissa 31.12.	517	435	462	515	599

Selvitysten mukaan iäkkäiden vanhempiensa kanssa asuu noin 3400 kehitysvammaista (Mäki, A. O. 1998. Toivoisin eläväni päivän kauemmin kuin lapseni. Ikääntyneet vanhemmat ja kotona asuva kehitysvammaisen lapsi. Tampereen yliopisto).

Palveluiden määrän kehityksen perusteella voidaan ennakoida tulevaa tarvetta. **Taulukossa 2** on kuvattu eräiden vammaispalvelulain perusteella annettujen palvelujen vuosittaisia muutoksia vuosina 1997–2001.

TAULUKKO 2. VAMMAISPALVELULAIN MUKAISET PALVELUT

Lähde: Tilastokeskuksen kuntien toimintatilasto / SOTKA – tietokanta

	Vaikeavammaisten kuljetuspalvelujen saajia/v.	Henkilökohtainen avustajatoiminta, saajia/v.	Vammaisten tulkkipalvelut, saajia/v.	Vaikeavammaisten palveluasuminen, saajia/v.
1997	55 102	2 259	3 020	1 463
2001	70 840	3 146	3 216	2 096
Keskimääräinen				
Muutos /vuosi	6,7 %	9,6 %	1,3%	9,5 %

Vuonna 1997 **vammaispalvelulain mukaista palveluasumista** sai 1463 henkilöä. Vuonna 2001 määrä oli noussut 43,3 %:lla (2 096 henkilöön). Palveluasumisen tulisi käsitteensä sisältää sekä ne henkilöt, jotka asuvat palvelutaloissa, asumisryhmissä että myös ne yksittäisissä asunnoissa asuvat henkilöt, joille on myönnetty vammaispalvelulain mukainen palveluasuminen. Tilastointiperusteissa on kuitenkin kuntakohtaisia eroja.

Henkilökohtaisen avustajajärjestelmän piirissä olevien henkilöiden määrä on kasvanut viiden vuoden kuluessa vuosittain keskimäärin 9,5%. Saajatilasto ei anna kuvaa myönnettyjen tuntien (eli palvelun kattavuudesta) määrästä. Vuonna 2000 viiden suurimman kaupungin (Helsinki, Espoo, Vantaa, Turku ja Tampere) yhteisen tilaston mukaan henkilökohtainen avustaja oli 781 henkilöllä ja tästä aiheutuneet kustannukset olivat 9 622 euroa / asiakas eli yhteensä 7,570 miljoonaa euroa vuonna 2000. Vuonna 2001 näissä Viisikko-kunnissa henkilökohtaisen avustajatoiminnan asiakkaana oli yhteensä 866 henkilöä, eli 10,9 % enemmän kuin edellisellä vuonna. Asiakaskohtaiset kustannukset olivat tällöin 10 208 euroa vuodessa. Viisikko tilastoista käy ilmi kolmen kunnan osalta tuntimäärien jakautuminen asiakkaille. Tilanne on esitetty taulukossa 3. (Henkilökohtaisen avustajajärjestelmän kehittäminen. Työryhmämuistio. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2002; Viiden suurimman kaupungin vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja taloudellisen tuen vertailu 2001).

TAULUKKO 3. VPL:N MUKAISEN HENKILÖKOHTAISEN AVUSTAJAN KESKIMÄÄRÄISET TYÖTUNNIT VIIKOSSA, OSUUS % ASIAKKAISTA VUONNA 2001

(Lähde: Viiden suurimman kaupungin vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja taloudellisen tuen vertailu 2001 s. 14)

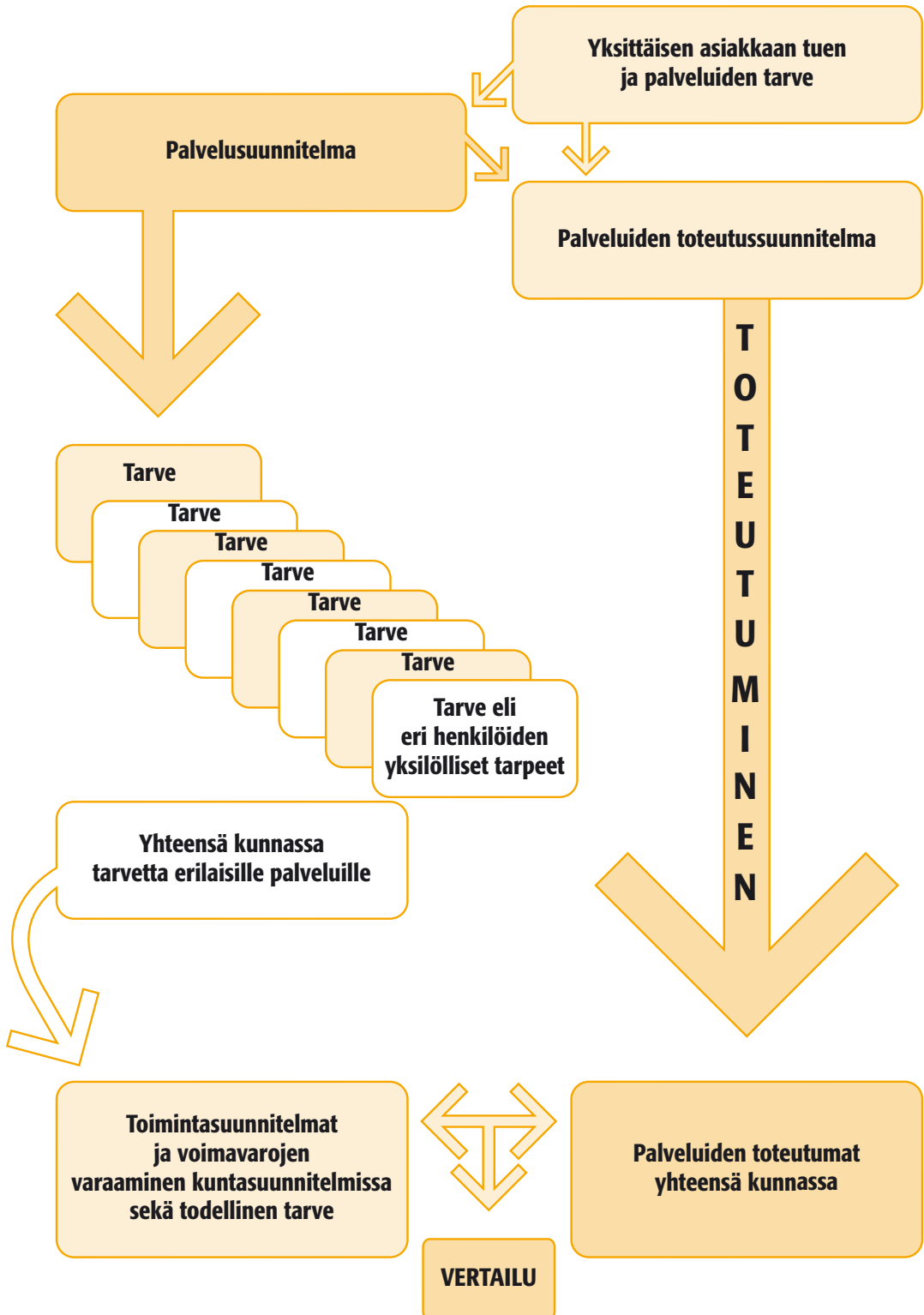
	Alle tai 20h/viikko	21-30 h/viikko	31-40h/viikko	Yli 40h/viikko
Helsinki
Espoo
Vantaa	58,1	15,0	20,8	6,2
Turku	4,5	18,2	63,6	13,6
Tampere	42,0	18,5	27,2	12,3
Viisikko	51,2	16,0	24,8	8,0

Vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin ja taloudellisiin tukitoimiin käytettiin kunnissa vuonna 1999 yhteensä 128 miljoonaa euroa eli 24,6 euroa asukasta kohden. Kustannukset olivat keskimäärin noin 3 % kaikista kuntien sosiaalitoimen nettokustannuksista. Kuntien välillä on suuria eroja vammaispalvelulain mukaisten palveluiden ja taloudellisten tukitoimien toteutuksessa. Suurimmillaan vammaispalvelulain mukaisten palveluiden osuus kunnan sosiaalitoimen nettomenoista oli 11 prosenttia. Vuonna 1999 vaikeavammaisten palveluasumista ei ollut 153 kunnassa lainkaan. Henkilökohtaisen avustajatoiminnan palveluita ei järjestetty 111 kunnassa. (Stakes 2002. Raportteja 268. Heikkilä, Parpo (toim.) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2002).

Vammaisten henkilöiden asumispalvelujen saatavuuteen, laatuun ja valintamahdollisuuksiin liittyviä tietoja on selvitetty Kehitysvammaliitto ry:n marraskuussa 2002 julkaisemassa Kehitysvammabarometri 2002 –julkaisussa.

Liite 5. Palvelusuunnitelma apuvälineenä palveluiden toteuttamisessa

Kunnan näkökulmasta palvelusuunnitelmien käyttö kaikkien asiakkaiden kohdalla:

Palvelusuunnitelman ja -tarpeiden toteuttamisen esimerkkejä ja avainkysymyksiä:

Esimerkki A: Yksittäisen asiakkaan tilanteessa avainkysymyksiä voivat olla:

Esimerkki B:

Avainkysymyksiä tilanteessa, jossa asiakkaat muodostavat ryhmän tai yhteisön, jossa osa tai kaikki palvelut on tarkoitus tuottaa yhteisesti. Yksittäisten asukkaiden palveluista muodostetaan kokonaisuus, jossa otetaan huomioon asiakkaan näkökulmasta: YKSILÖLLISYYS, JOUSTAVUUS, TURVALLISUUS ja PALVELUIDEN RIITTÄVYYS.

Kuviossa on myös palveluiden maksajan (kunnan) näkökulma sekä palveluiden tuottajan näkökulma.

Hyvä laatu syntyy tilanteesta, jossa kaikkien edut kohtaavat.

- Mihin aikaan tavallisesti tarvitaan aamuavustuksia ja niiden kesto?
- Mikä on asukkaiden kokonaispalvelutarve ajassa mitattuna päiväaikaan?
- Entä illalla ja yöllä?

Tärkeitä kysymyksiä ovat:

- Aamu- ja iltatilanteiden sujuvuus ja turvallisuus?
- Mahdollisuus yksilöllisesti ja yksityisesti toimia sekä asunnossa että asunnon ulkopuolella esim. kaupassa, harrastuksissa jne.
- Ratkaisujen tosiasiallinen joustavuus?
- Mahdollisuus yksityisyyteen, perhe-elämään, kotirauhaan, omiin valintoihin?

Tavoitteet:

Kaikilla asukkailla on yksilöllinen saumaton palvelukokonaisuus, joka muodostuu sekä yksilöllisistä asiakastunneista että yhteisistä palveluista. Palveluiden laadukas toteuttaminen perustuu oikein suunniteltuihin ja toteutettuihin voimavaroihin, joissa on tilaa muutoksille.

Esim: Kun henkilökohtaiset asiakastunnit lasketaan yhteen kaikkien asukkaiden osalta ja niiden päälle lisätään yhteisesti jaettava palveluaika tai turvapalvelu esim. yöpalvelu ja vielä sen päälle mahdolliset hallinto- ja organisointiaika, niin saadaan henkilöstötarve tunteina ryhmämuotoisessa ratkaisussa. Henkilöstötarpeen (ajan) perusteella voidaan laskea kustannukset rahassa. Tällöin on syytä ottaa huomioon myös sivu- ja sijaiskulut sekä mahdolliset muut kustannukset.

Palveluiden maksajan

(kunnan) näkökulma:

- Asiakaslähtöisyyden varmistaminen?
- Turvallisuus ja jatkuvuus?
- Kokonaistaloudellisuus?

Palveluiden tuottajan näkökulma:

- Olemmeko oikea taho tuottamaan juuri tätä palvelua ja juuri näille ihmisille?
- Onko riittävästi tietotaitoa?
- Onko osaamista?
- Onko mahdollisuus asiakaslähtöiseen palvelukokonaisuuteen tilojen, henkilöstön, ajoituksen, joustavuuden näkökulmista?
- Onko palveluilla jatkuvutta?
- Onko toiminta kokonaistaloudellisesti kannattavaa?
- Miten arvioimme ja todennamme palveluidemme laadun ja asiakaslähtöisyyden?

Liite 6. Tausta-aineistoa ja yhteystietoja

Koottujen viitteiden ja yhteystietojen on tarkoitus antaa suuntaa sille, mistä tietoa on hyvä lähteä etsimään. Aineisto ei ole kattava, vaan suuntaa antava.

Hyödyllisiä sivustoja hallinnosta:

www.vn.fi	Valtioneuvoston kanslia, jonka kautta pääsee kaikkiin ministeriöihin
www.vn.fi/vn/stm	Sosiaali- ja terveysministeriö
www.ymparisto.fi	Ympäristöministeriö
www.intermin.fi	Sisäasiainministeriö (Lääninhallitukset ja osaamiskeskukset löytyvät mm. tämän sivun kautta)
www.ktm.fi	Kauppa- ja teollisuusministeriö
www.liikenneministerio.fi	Liikenneministeriö
www.kuntaliitto.fi	Suomen Kuntaliitto
www.suomi.fi	
www.vane.to	Valtakunnallinen vammaisneuvosto

Järjestöjen ja eri toimijoiden yhteystietoja löytyy mm. seuraavilta [www.sivuilta](#):

- www.sosteryty.fi Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry.
- www.stkl.fi Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- www.stakes.fi/tietovep/ Verkostoituvat erityispalvelut -projekti.
TietoVEP tietopankki ylikunnallisista sosiaalihuollon erityispalvelujen tuottajista.
- www.stakes.fi/apudata APUDATA on apuvälinealan organisaatiotietokanta.

Tilastoja ja selvityksiä

- Tilastokeskus. www.tilastokeskus.fi
- Suomen Kuntaliitto. www.kuntaliitto.fi Erilaisia tilastoja ja tietopankkeja mm. Erityishuoltopiirien toiminta 2001.
- Kansaneläkelaitos www.kela.fi; vammaisasetustilastot, vuosittain ilmestyviä.
- Eläketurvakeskuksen www.elaketurvakeskus.fi sivut. Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos (2002). Tilasto Suomen eläkkeensaajista kunnittain. 2001. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Stakes. www.stakes.fi. mm. Sotka-tietokannat.
Stakes 2003 (tulossa) Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2002.
Heikkilä, Parpo (toim.) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2002. Stakes (2002). Raportteja 268
- Kehitysvammaliitto. www.kehitysvammaliitto.fi
Esim. Matikka, Nummelin, Ainali, Koponen, Teittinen (2002). Kehitysvammabarometri 2002. Uusimaa Oy. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. (2002). Sosiaalibarometri 2002. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohdainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista.
- Kaunistola, Arrhenius (1998). Laitoshoidon paikkamäärien kehitys erityishuoltopiireissä vuosina 1997-2000 sekä ikääntyvien vanhempiensa luona asuvien kehitysvammaisten palvelutarve. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriö: 22.

Lainsäädäntöä

www.finlex.fi, www.suomi.fi, www.kho.fi

- Narikka (toim.) (2001). Sosiaali- ja terveystalouden lainsäädäntö käytännössä, Tietosanoma. Pieksämäki.
- Rätty (2002): Vammaispuolue, Vammaispuolueiden soveltamiskäytännöt, Kynnys ry.
- Tuori (2000): Sosiaalioikeus. Toinen painos. WSOY lakitieto Oy, Helsinki

Hallituksen esityksiä:

- Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain sekä sen voimaannpanosta annetun lain muuttamisesta. HE 1983:165.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista sekä laiksi sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. HE 1986:219.
- Hallituksen esitys perustuslaiksi. HE 1998:1.

Esteettömyydestä, saavutettavuudesta, ympäristöstä, rakentamisesta, asunnoista

- www.ymparisto.fi Ympäristöministeriö
- www.vn.fi/vn/stm/ Sosiaali- ja terveysministeriön sivut
- www.vane.fi Valtakunnallisesta vammaisneuvostosta saatavissa oppaita.
- www.stakes.fi/sva/projekti.htm Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -projekti. Käsikirja arvioinnista näillä verkkosivuilla.
- Myös monien järjestöjen sivuilla esteettömyydestä tietoa, ohjeistusta ja näkökulmia.
- www.w3.org www.design-for-all.info; esim. verkkosivujen esteettömyydestä

Helsingin kaupungin Toimiva Koti ylläpitää sivustoja, joissa mm. kuvataan esteettömän kodin periaatteita. Sivut löytyvät www.hel.fi/toimivakoti/.

11.12.2002 tieto: ARVI on asuntojen suunnitteluun ja toteutukseen tarkoitettu arviointimenetelmä. ARVI on kehitetty Tekesin iWell ohjelman rahoittamassa tutkimushankkeessa Teknillisessä korkeakoulussa, arkkitehtiosastolla SOTERA-instituutissa. ARVI-hankkeessa on kerätty toimintakyvyltään erilaisten asukkaiden käyttäjävaatimuksia vastaavat suunnitteluohjeet tietokannaksi. ARVI on innovatiivinen www-sovellus, joka on koekäytössä internetissä: osoite www.arvi.projektit.com. Käyttäjätunnus on arvi ja salasana ar358vi. ARVI-menetelmästä on kuvaus Teknillisen korkeakoulun sivulla TKK-nyt-tiedotteet osoitteessa www.hut.fi/nyt/tiedotteet/01022002a.html. Katso mm. Saari, Åkerblom, Sipiläinen (2002). Vanhusten asumisen mahdollistava peruskorjaus. ARVI –Asunnon arviointimenetelmä –tutkimuksen osaraportti 1. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Sosiaali- ja terveydenhuollon tekniikan ja rakentamisen insituutti SOTERA 2002/82.

- Hansio (toim.) (1998). Esteetön rakennus ja ympäristö. Kaikille soveltuva liikkumis- ja toimintaympäristö. Suunnitteluopas. Rakennustieto.
- Jokiniemi (1998). Toimiva ympäristö jokaiselle. Heikkonäköiset henkilöt arvioimassa rakennettua ympäristöä. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston julkaisuja 48/1998.
- Koukkari, Petäkoski-Hult, Rönkä, Regårdh, Lappalainen, Eerikäinen, Norvasuo, Koota (2001). Esteetön asuinkortteli. Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT.
- Könkkölä (1998). Asunto vammaiselle. Suunnitteluohjeet. Invalidiliitto ry / Vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelu VYP.
- Levón (2002). Turvallisuus rakennetussa ympäristössä. Artikkelit Rakennettu ympäristö RY-lehdessä 2-2002.
- Liikanen (toim.) (2001). Hyvän asumisen ja elämisen elementit. Ympäristöministeriö, Helsinki.

- Ojala (2000), Kestävän yhdyskunnan käsikirja. KL-kustannus Oy. Gummeruksen Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Pesola, Karjalainen (1999). Ryhmäkoti – koti fyysisesti huonokuntoisille vanhuksille, Ituja vanhustyöhön. 5/1999, Vanhustyön keskusliitto, Tyylipaino Oy, Helsinki.
- Rakennustieto (1998). Esteetön rakennus ja ympäristö. Kaikille soveltuva liikkumis- ja toimimisympäristö. Suunniteluopas 1998. Rakennustietosäätiö, Tampere.
- Rakennustietokortisto ohjekorit RT 09-10379 (1988), RT 09-10692 (1999) ja TR 98-10607 (1996). Rakennustietosäätiö.
- Rönkä, Haloma, Huhdanmäki, Teerimo, Teho, Tolsa (1997). Hissi vanhaan kerrostaloon. Taloudellinen kannattavuus, sosiaalinen tarpeellisuus sekä hallinnolliset ja taloudelliset edellytykset. Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 157.
- Suomen rakentamismääräyskokoelma RT/Säännöstiedosto. Ympäristöministeriö, asunto- ja rakennusosasto. Rakennustietosäätiö.
- Tapaninen, Kauppinen, Kivinen, Kotilainen, Kurenniemi, Pajukoski (2002). Ympäristö ja hyvinvointi. Stakes. WSOY. Helsinki.
- Töyrylä, Ropponen (1999). Esteettömyys Joensuun Marjalassa. Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 370/1999.
- Vesanen-Nikitin (pj.), Silvenius, Kivelä (2000). Esteetön matkakeskus. Liikenneministeriö, Helsinki.
- Verhe (1996). Selkeä ympäristö. Näkövammaisille soveltuvan toimintaympäristön suunnittelu. Näkövammaisten keskusliitto, Rakennusalan kustantajat, Helsinki.
- Ympäristöministeriö (1998). Kun haluat vaikuttaa. Osallistu elinympäristösi suunnitteluun.

Vammaisuudesta, palveluista, asiakkuudesta, johtamisesta ja laadusta

- Asu hyvin: Invalidiliiton asumispalvelua 30 vuotta. Invalidiliitto ry, Vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelu, Helsinki. 2000.
- Laadukkaat palvelut, hyvä hallinto ja vastuullinen kansalaisyhteiskunta - Hallintopolitiikan suuntalinjat; Valtioneuvoston periaatepäätös, Valtiovarainministeriö 1998. Edita Oy, Helsinki.
- Lillrank (1999). Laatuajattelu. Laadun filosofia, tekniikka ja johtaminen tietoyhteiskunnassa. Otava, Keuruu.
- Loijas (1994). Rakas rämä elämä. Vammaisten nuorten elämänhallinta ja elämäntyyli. Raportteja 155. Stakes. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Loijas, Merentie (1995). Kohti yhteiskuntaa kaikille. Vammaispoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriö. Valtakunnallinen vammaisneuvosto. Helsinki.
- Paija (2000). Laatu vammaispalveluihin. Helsinki, Invalidiliitto ry.
- Paikalliset laatuajattelu -projekti. Useita julkaisuja 1999-, Kehitysvammaliitto.
- Päivärinta, Haverinen (2002). Ikäihmisten hoito- ja palvelusuunnitelma. Opas työntekijöille ja palveluista vastaaville. Stakes.
- Robson (2001). Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Kustannusyhtiö Tammi. Helsinki.
- Sipiläinen, Efraimsson, Kainu-Arra (2000). Joukkoliikenteen palvelutaso iäkkäiden ja liikkumisesteisten kannalta: Arviointiryhmän tulokset. SOTERA, Liikenneministeriö, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon laadunhallinta 2000-luvulla. Valtakunnallinen suositus. Sosiaali- ja terveysministeriö, Stakes, Suomen Kuntaliitto. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1999.
- Suominen, Valpola (2002). Palvelut kotiin setelillä?. Selvitys palvelusetelin käytön tehostamisesta kunnan kotipalvelussa. Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö, työryhmämuistioita 2002:10, Helsinki.
- Temmes, Kiviniemi, Peltonen (2001). Hallinto uudistuu, uudistuuko johtaminen? Johtamisen kehittämisen arviointiraportti. Valtiovarainministeriö, tutkimukset ja selvitykset 5/2001.
- Toivanen, (2002), Passaa asua. Kehitysvammaisen ihmisen muuton tukeminen ja sopeutuminen uuteen kotiin. Opinnäytetyö. Kehitysvammaisten palvelusäätiö. Tampere.
- Topo, Hesikanen, Rautavaara, Hannikainen-Ingman, Saarikalle ja Tiilikainen (2000). Kuulo- ja puhevammaisten tulkkipalvelut. Vammaispalvelulain toteutuminen. Raportteja 255:2000. Stakes. Gummerus, Jyväskylä.
- Valtiovarainministeriö. Työryhmämuistioita 2/2002. Kansallinen palvelu- ja laatuhanke 2000-2001. Loppuraportti. Valtiovarainministeriö. Helsinki.
- Vammaistyöryhmä '96:n muistio. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriö, 1997.

Linkkejä:

www.kuntaliitto.fi

www.laatukeskus.fi

www.vn.fi/vm/kehittaminen esim. Euroopan laatupalkintomalli julkisella sektorilla

www.stakes.fi/verkkojulk. Sivuilla on mm. Sosiaali- ja terveydenhuollon laatukirjallisuudesta luettelo.

Arvioinnista mm. Stakesin FinSoc ryhmässä, joka julkaisee omaa lehteä.

Lisäksi runsaasti erilaisia raportteja, oppaita ja selvityksiä eri ministeriöiden sivuilla.

**SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖN OPPAITA
SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSMINISTERIETS HANDBÖCKER
HANDBOOKS OF THE MINISTRY OF SOCIAL AFFAIRS AND HEALTH
ISSN 1236-116X**

- 2003:
- 1 Asumisterveysohje.
ISBN 952-00-1301-6
 - 2 Anvisning om boendehälsa.
ISBN 952-00-1302-4
 - 3 Klientens ställning och rättigheter inom socialvården.
ISBN 952-00-1315-6
 - 4 Yksilölliset palvelut, toimivat asunnot ja esteetön ympäristö. Vammaisten ihmisten asumispalveluiden laatusuositus.
ISBN 952-00-1323-7
 - 5 Individuell service, fungerande bostäder och tillgänglig miljö. Kvalitetsrekommendation för boendeservice för handikappade människor.
ISBN 952-00-1324-5